

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 885943/1

בבית הדין הרבני האזורי ירושלים

לפני כבוד הדיינים:

הרב א' אהרן כץ – אב"ד, הרב שלמה שפירא, הרב שלמה שטסמן

המבקש: הרב יוסף אוחנה, רב העיר קרית מוצקין

נגד

המשיבה: פלונית (ע"י ב"כ עו"ד מישל מגידוש)

הנדון: דרכי בירור יהדות

פסק דין

א) בפני בית הדין מונחת בקשתו של הרב יוסף אוחנה, רב העיר קרית מוצקין, לבירור יהדותה של [ש' א'].

רקע

פנייתו של הנ"ל הייתה עקב טענתה של [ר'], שהיא בתו של [י' א'], בעלה המנוח של [ש' א']. אין ספק שהתעוררותה של [ר'] לחקור אודות מוצאה של המשיבה [ש' א'] אינה בגין רדיפת האמת, אלא בעקבות הסכסוך המשפחתי הקשה בין אשתו הקודמת של [י' א'] הנ"ל (אמה של [ר']) ובנותיה, לבעלה לשעבר ואביהן. [ר'] הנ"ל פנתה לגורמים רבים, השקיעה סכומי כסף גדולים, במכתביה מסיקה הנ"ל מסקנות, לא תמיד מדייקת בעובדות, הנ"ל פנתה ללשכת רישום האוכלוסין פעמים רבות בנושאים אלו, ובסופו של דבר היא זו שעומדת מאחורי הבקשה שהוגשה בפנינו. עם זאת, למרות שהמניעים של הנ"ל אינם כשרים ואינם בתום-לב, אין אנו יכולים להתעלם מעובדות או מסמכים. ולפיכך חובה עלינו לברר הדברים, לאור המסמכים והחומר שבתיק, ולשקול הראיות העומדות בפנינו.

המבקשת עלתה לארץ עם אמה [מ'], אביה [צ'] ואחותה [ב' ש'].

בשאלון רישום עולה של האב [ש' צ'] מיום ל' בתשרי תשכ"ו (26.10.1965) שמספרו [...], נרשם שהוא יליד 17.08.1930 בעיר אליוב, פולין, שם האב [י'], שם האם [מ']. בתחילה היה רשום הדת והלאום יהודי, ביום כ"ב באלול תשכ"ו (7.9.1966) – שינוי הדת והלאום מיהודי לנוצרי.

בשאלון רישום עולה של האם [מ' ש'] שמספרו [...] נרשם ששם הוריה [מ'ר']. הנ"ל נולדה ביום 21.9.1928 בסטאניסלאב, רוסיה.

המשיבה נולדה בוורוצלב, פולין, ביום ב' בחשוון תש"י (25.10.1949). בשאלון רישום עולה שמספרו [...] מיום ל' בתשרי תשכ"ו (26.10.1965) נרשם ששמה בעת לידתה היה [א' ש'], שם אביה [ש' צ'] ושם אמה [מ'], והדת – יהודייה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בשאלון הרישום של האחות שמספרו [...] רשום שהלה נולדה בוורוצלב ביום 8.11.1954. שאר הפרטים בשאלון זה מתאימים לפרטים בשאלון של [א].

המספרים העוקבים של שאלוני הרישום, מספרי תעודות המסע ומספרי האשרות שניתנו בורשה ביום ד' בתשרי תשכ"ו (30.9.1965) מורים על הקשר המשפחתי. המשפחה הגיעה לארץ ביום ל' בתשרי תשכ"ו (26.10.1965), דהיינו שהמשיבה הייתה בת שש עשרה בעת הגיעה לארץ.

יש לציין שמתיק משרד הפנים עולה שהמבקשת לא התגוררה עם האם כבר סמוך לעלייתם לארץ, וגם האחות למדה אחר כך בפנימייה ושהתה מחוץ לבית.

(ב) המשיבה הופיעה בפני בית הדין בחיפה ובפני הרכב בית דיננו. כמו כן, הוצגו בפני בית הדין תיקי משרד הפנים של המשיבה, אמה, אביה ואחותה. לתיק בית הדין צורף גם דו"ח חוקר שנשלח ביוזמתה של [ר'] למצוא ראיות לטענתה שהמשיבה אינה יהודייה. הלה שוחח ארוכות עם [ב'], אחותה של המשיבה, והקליט שיחות אלו. אין ספק שלתמלילי השיחות יש אמינות רבה מפני שנאמרו על ידי האחות כמשיחה לפי תומה.

נבהיר תחילה העולה מתוך המסמכים שהוצגו בפנינו, ולאחר מכן נקבע האם יש מקום לשלול או לפקפק בחזקת יהדותה של המשיבה.

אם המשיבה [מ'] נולדה ביום 21/9/28 בסטאניסלאב, אוקראינה/פולין. שם אביה [מ'] ושם אמה [ר']. השם [מ'] הוא שם יהודי מובהק. השם [ר'] הוא שם ניטרלי שגם יהודים וגם נוכרים נשאו (ונושאים עד היום) אותו. לא הוצגו מסמכים המורים על שם משפחתם, אך לדברי המשיבה שם משפחתם של הוריה הביולוגיים של האם היה [ג']. מכיוון שאם המבקשת נולדה במקום שנכבש על ידי גרמניה, הוריה נהרגו והיא התייתמה בגיל צעיר, לא היו יכולים להיות בידה מסמכים. ומלבד זאת, העולים בשנות ה-60 שעלו מהארצות שמעבר למסך הברזל לא היו יכולים להביא עמם מסמכים. העובדה שלצדדים אין מסמכים נאמרה על ידי המשיבה ועל ידי [ב'] אחותה כמסיחה לפי תומה לחוקר הפרטי. [ב'] הנ"ל סיפרה שהאם סירבה למסור פרטים על משפחתה ועל ילדותה למרות החקירות הרבות שנעשו לה על ידי בנותיה, וגם כשבתה של [ב'] רצתה לעשות עבודת שורשים. דבר זה מצוי אצל ניצולי שואה רבים. לאחר פטירת הוריה במלחמה גדלה האם אצל משפחה בשם [ש'] וזה היה שם משפחתה. לדברי המשיבה גם היא וגם אחותה נולדו לאם ללא נישואין, ונשאו את השם [ש'].

המשיבה גדלה בפנימייה נוצרית עד גיל ארבע-עשרה. הדברים עולים מדברי המשיבה בדיון שנערך בפנינו ביום כ"א באייר תשע"ד (21.5.2014), וכן מדברי [ב'] אחותה כפי שסופרו לחוקר הפרטי. האחות הדגישה שהאם לא סיפרה על עברה:

"זהו, שתקשיב, אימא שלי בתכל'ס, היא לא כל כך דיברה בכלל על התקופה של [...]"

...

... כן, לא הייתה מוכנה לדבר על הקטע הזה. הרבה דברים אני לא יודעת. היא סיפרה רק שהיא ברחה מהרכבת והיא הייתה עם ה... פרטיזנים.

...

והרבה דברים היא פשוט... היא לא הייתה מוכנה להגיד ולספר, ממש כאילו מחקה את התקופה הזאת ולא הייתה מוכנה לדבר על זה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

...

אין לי מושג, כנראה ש[...] חלק מהדברים שהיא לא סיפרה [...] הרבה דברים שהיא לא סיפרה [...] לא יודעת מה היה לפני כאילו, אי אפשר היה לדעת [...] היא לא הייתה מוכנה לדבר על זה, כאילו, שאלנו אותה וכלום, אי אפשר היה לדעת כלום."

לדברי המשיבה, [ש' צ'] שעלה לארץ כבעלה של האם לא היה אביה וכן לא אבי אחותה [ב']. הדברים עולים גם מתוך דברי האחות שחזרה ואמרה הרבה פעמים ש[ש' א'] נולדה לאם מחוץ לנישואין, בטוחה ש[ש' צ'] לא אביה, לדבריה המשיבה אומרת ש[ש' צ'] אינו גם אביה של [ב'] אך האחות [ב'] אינה יכולה להכחיש או לאשר הדברים (נציין שהאחות הייתה בת אחת עשרה בעת עלייתה לארץ, לדברי המשיבה גם היא למדה בפנימייה תקופה מסוימת, אך אין זה מעלה או מוריד לגופם של דברים).

אין ספק שהדפוס שציירו המשיבה בהופעתה בבית הדין ואחותה [ב'] כמסיחה לפי תומה, הוא דפוס של ניצולת שואה, שלדברי בתה הייתה עם הפרטיזנים. לדבריה יכול להיות שאמה נאנסה, ומאונס זה נולדה אחותה. אך על כל פנים האם שמרה בסוד את עברה. לא ברור האם גם האחות [ב'] הייתה גם היא בפנימייה, אך דפוס זה של מסירת ילדים לפנימייה ומנזר, היה גם הוא דפוס ידוע אצל ניצולות שואה לא נשואות שלא היה ביכולתן לגדל את ילדיהן.

בגיל ארבע-עשרה חזרה המשיבה לחיות עם האם והן חיו בשביניצה, פולין, עם האחות ועם [ש' צ'] בעלה של האם. המשיבה אמרה בבית הדין הרבני בחיפה כדלהלן:

"אבי הוא לא אבי. אמי נישאה לו שלושה שבועות לפני שהגענו לארץ. כל החיים קראו לי [ש' א'], ולאחותי קראו [ב']. בתחילה נולדתי, אמי לא גידלה אותי, הגעתי כיהודייה עם אימי, אחותי ואבי החורג. אמי ניצולת שואה, יהודייה בת שואה. היא במקור מאוקראינה סטניסלב. בזמנו זה היה בפולין, שם אני נולדתי. אבי החורג היה שתיין כרוני, מרביץ לאמי מכות רצח, לא הזמנתי את אימי לחתונה מבושה, פחדתי שהיא תגיע איתו כשהוא שיכור."

בדיון שנערך בפנינו סיפרה על תולדותיה ותולדות אחותה:

"אמי [ש' מ'] את אבי לא הכרתי... (גדלתי ב)קווצקו, עד גיל 14 בפנימייה.

...

בית יתומים, חילוני לכל דבר. (ששמו) דומודיצקה – בית ילדים.

...

(אמא) היא באה לבקר אותי שם.

...

בגיל 14 ?

אמא לוקחת אותי לשווייץ.

...

אחותי כשהייתה קטנה היא הייתה בפנימייה, פנימייה אחרת. לא קיבלו את שתינו באותו מקום.

שמה ?

[ב'] והיום [ב'] [ב' ש'].

...

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

היא אמרה שאינה יודעת (מי אביה).

...

אחרי שאני באתי נסענו להביא אותה, היא הייתה בסביבות גיל 9.

...

אמא הכירה מישהו לפני שבאנו לארץ.

שמו ?

המשיבה : [ש' צ'] .

דברים אלו נתמכו גם על ידי דברי האחות כמסיחה לפי תומה.

אין ספק שהעובדה שהמשיבה גדלה שנים רבות במוסד ובמנותק מאמה, גרמה לקשר רעוע בינה לבין האם. כפי העולה, גם הקשר של האם עם האחות [ב'] לא היה רצוף ולא היה יציב. הדברים העולים מתוך דבריה של [ב'] לחוקר מתאימים לגירסת המשיבה, ומאששים את היחסים האמביוולנטיים שבין המשיבה לאמא [מ'], שגרמו למרירות רבה של המשיבה כנגד אמה, ועיין לקמן.

לדברי המשיבה, אמה נישאה ל[ש' צ'] זמן קצר לפני שעלתה לארץ. לדבריה, הלה היה משתכר ומכה את אמה. בעת עלייתו לארץ הצהיר [ש' צ'] הנ"ל שהוא יהודי. לאחר מספר חודשים התגלה שהדבר לא נכון, ובתאריך 3/66 שונה רישומו לנוצרי. הלה נפטר בשנת 80 ונקבר בבית קברות נוצרי. בין אם נקבל את דבריה של [ש' צ'] אינו אביה ובין אם לא נקבל, הדבר אינו משליך על יהדותה, הנקבעת על פי אמה.

ג) בתחילת עלייתה לארץ הייתה כתובתה של המשפחה במשרד הפנים בקריית שמונה. לא ידוע לנו אם המשפחה גרה שם בפועל. נוהל הרישום בתעודות זהות שנהג אז היה שכשילד הגיע לגיל שש עשרה הוצאה לו תעודת זהות, ואין רושמים את הילד בתעודת הזהות של הוריו. המשיבה, שכשהגיעה לארץ הייתה בת שש עשרה ויום, לא נרשמה בתעודת אמה. בבקשת האם [מ'] להוציא תעודת זהות, ביקשה לרשום בתעודה גם את בתה, אך הבקשה לא נענתה. לאחר זמן עברה האם להתגורר באזור חיפה, וגרה במספר מקומות.

במועד בו הגישה האם [מ'] לראשונה בקשה למתן תעודת זהות, הגישה גם המשיבה [א'] ש' בקשה זו. למרות שהכתובת שנרשמה בתעודות הזהות של האם והבת הייתה בקריית שמונה, בפועל כנראה שניהם לא גרו שם, ועל פי הנתונים במשרד הפנים נשלחו התעודות לכפר סבא, המקום בו התגוררה המשפחה סמוך לעלייתה, לפי דברי המשיבה בהופעתה בפנינו. מסתבר שזמן קצר אחרי עלייתה לארץ, עברה המשיבה ללמוד בפנימייה.

בשנת 69 הגישה המשיבה בקשה לשינוי שם מ[א'] ל[ש' א']. על ההודעה נרשם שאגרת שירותים (בול) טרם שולמה. לתיק מצורף מכתב משרד הסעד מיום י"ג בניסן תשכ"ט (01/04/1969), וזו לשונה:

"לכבוד

משרד הפנים, מרשם תושבים

בית הממשלה

חיפה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

א.ג.נ.,

הנדון: [ש' א'] (שינוי שם ותעודת זהות).

בזה אנו מבקשים לשחרר את הנ"ל מתשלומי האגרה.

הנ"ל נמצאת בטפולינו המלא והישיר. (הנ"ל כעת בתהליך שיקום).

ביום ט"ז בניסן תשכ"ט (4.4.1969) הוציא משרד הפנים תעודה המעידה על שינוי שמה של המשיבה ל[ש' א']. מסמך זה מוכיח שהמבקשת לא התגוררה עם אמה והייתה בטיפול משרד הסעד.

מסמכים נוספים הנמצאים בתיק משרד הפנים מוכיחים שלמרות שלפעמים כתובתה של המשיבה הייתה אצל האם, בפועל היא גרה בנפרד ובמנותק מהאם. בתיק ישנו מזכר משרד הפנים המורה על עובדה זו, וספק אם האם ידעה היכן בתה מתגוררת. לא ידוע לנו האם הסיבה לעזיבת מגורי האם הייתה בגין חוסר הקשר שנוצר בתקופת הילדות (עד גיל ארבע-עשרה בו התגוררה המשיבה בפנימייה בנפרד מן האם) או בגין העובדה ש"בעלה" של האם היה משתכר ונוהג באלימות, דבר שלא אפשר מגורים בבית. בתיק משרד הפנים ישנם מסמכים של משטרת ישראל, המורים על התנהגותו הפלילית של [ש' צ'] הנ"ל, והמאששים גירסתה של המבקשת לגבי התנהלותו של בעלה של האם. יש לציין שגם האחות שעלתה עם האם בהיותה בת אחת עשרה, עברה גם היא להתגורר במוסד מחוץ לבית. כפי העולה ממסמכי משרד הפנים, כבר בהיותה בת 16, התגוררה האחות [ב' ש'] במוסד מוסינזון בהוד השרון.

ביום י"ב באדר תשל"א (9.3.1971) שינתה גם האחות [ב'] את שמה ל[ב' ש'].

אין ספק שמתוך המסמכים שהוצגו בפנינו עולה שהאם הייתה אישה קשת-יום, וכנראה שבנסיבות העניין לא הייתה יכולה לגדל את בנותיה.

ד) מתוך תמליל השיחה של החוקר עם האחות [ב'] עולה, שמצד אחד הקשר בין המשיבה לאמה היה הדוק יותר והיא טיפלה בה במסירות, ומצד שני הייתה תקופה מסוימת שבגין מריבות התרחקה המשיבה מאמה ואמרה לכולם שאמה נפטרה. כאמור, אמירות אלו נאמרו על ידי האחות כמסיחה לפי תומה, והם מהימנים מאוד לבירור המציאות. להלן חלקים מהדו-שיח בינה לבין החוקר הפרטי שניסה לדובבה, המתארים את מערכת היחסים שבין המשיבה לאם:

[ב']: לא, על אחותי. היה איזשהו קטע, שלב של החיים שלה, של אחותי, שהיא החליטה שהיא כאילו מתנתקת כאילו והיא אמרה שאימא שלה נפטרה?

...

חוקר: למה?

[ב']: כעסים, אני יודעת מה? ... כי אחותי למעשה היא טיפלה בה רוב השנים, אני פחות.

חוקר: למה רצתה להתנתק מאימא שהיא ילדה אותה?

[ב']: אה רבו שמה [...]

היא זכרה לה את זה.

אבל הם היו ביחסים כאילו [...] נורא [...]

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

...

חוקר: ואז אמרה שנפטרה? ככה סתם להגיד? ...

[ב']: היא כעסה, לא יודעת, על כל מיני אנשים. לא משנה, כאילו, עזוב, זה משהו ש[...]. אמ[...]

...

היא מאוד כעסה על... אני לא יודעת מה היה שם בדיוק בניהם [...]. ושהייתה צעירה זה יכול להיות בגיל של[...]

לפני הנישואין [...]. כל ההתבגרות שלה [...]. לא יודעת."

תוך כדי השיחה ניסה החוקר לדובב את האחות לגבי העובדות הידועות לה ולמעשה על יהדותם. וז"ל חלק מהתמליל:

"חוקר: אז רגע, למעשה אני מבין שאחותך בכלל לא יודעת אם היא יהודייה?

[ב']: היא חושבת שהיא לא, היא כמעט בטוחה... לא, בארץ היא רשומה כיהודייה, אוקי

חוקר: אז איך רשמו אותה בארץ?

[ב']: יהודייה שעלינו לארץ.

[...]

אבל האמת שזה כאילו, לא יודעת מה [...]

[...]

כי אימא שלי לא סיפרה לה כלום, היא לא הייתה מוכנה... לא הייתה מוכנה לדבר על התקופה הזאת

[...]

חוקר: ... ואת לא זוכרת איפה היא למדה. את למדת בבית ספר יסודי, והיא במוסד חינוכי, כנראה קתולי.

[ב']: כנראה.

[...]

בגלל זה היא אומרת שהיא לא יהודייה. (צוחקת), סתם, לא יודעת, היא...

[...]

שמה היא הייתה הולכת לכנסייה, אחר כך הפסיקה.

כן, כשהתחנכה שם, בזה.

אז הייתה הולכת.

חוקר: אבל לא, כשהייתה באה אליכם הביתה?

[ב']: לא, זהו. היא הפסיקה.

חוקר: באה אליכם הביתה לפני שבאתם לישראל כנראה.

[ב']: כן, כן, כן.

[...]

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

תקשיב רגע, גם כשהייתה כאילו לא מזמן, אצלנו גם, כשהבת שלי עשתה שורשים, היא לא הייתה מוכנה..., לא הייתה מוכנה לשחרר.

[...]

לא, היא לא חושבת שהיא לא יהודייה.

היא חושבת שכאילו אבא שלה לא יהודי."

מדברי האחות משמע שמערכת היחסים שבין המשיבה לאמה הייתה אמביוולנטית. מצד אחד המבקשת טיפלה באמה, ומצד שני היה מתח ביניהם, ותקופה מסוימת אף ניתקה קשר וסיפרה לאחרים שאמה נפטרה. אין ספק שהמשיבה היא בתה של [מ']. גם המשיבה וגם אחותה יודעות שאביהן לא יהודי. המשיבה משוכנעת ולמעשה ידעה (שהרי הייתה נערה בעת עלייתה) שבעלה של האם אינו אביה, ולדבריה גם אינו אבי אחותה. גם [ב'] יודעת ש[ש' צ'] הנ"ל אינו אביה של המשיבה, אך אינה יודעת מי אביה. שתי האחיות לא שמעו מהאם את תולדות עברה, ובין כך ובין כך גם המבקשת וגם אחותה יודעות שהן יהודיות בגלל שאימן יהודייה, ומעולם לא עלה פקפוק במחשבתן בקשר ליהדות אימן. ואף שאביהן נוכרי, שתיהן ידעו וסיפרו שבשל מוראות השואה והעבר הקשה שלה הסתירה האם את עברה, עבר שנותר כחור שחור לגביהן. עם זאת בתקופה בה הייתה המשיבה במוסד בפולין, מוסד קתולי, הייתה הולכת לכנסייה להתפלל, דבר שנפסק עם עזיבתה את המוסד. אף שיכול להיות שההרגשה של קשר לנצרות נשארה, אך דבר זה אינו עולה כלל, לא מתוך דברי המשיבה ולא מתוך השיחות הארוכות שנוהלו עם האחיות. אין ספק ששתי האחיות שעלו לארץ עם אימן ובעלה לא ידעו דבר על מוצאן, וכל ידיעתן היא מאם המשיבה שרשמה והודיעה, בעת עלייתן, שהיא והן יהודיות.

ה) ביום י"ב בתשרי תשל"א נרשמה המשיבה לנישואין עם [י' ח'] ברבנות קריית מוצקין. המבקשת הופיעה בפני הרב מרדכי פוגלמן רושם הנישואין ורב קריית מוצקין. בפרטים כתוב שלפי תעודת הזיהוי אביה הוא [ש' צ' ש'], נוצרי, ובסוגריים נכתב (יוסף [ש']). לפי העולה מדבריה בפני בית הדין, שם אמה לפני הנישואין וכן שם המשיבה לפני נישואין אלו היה [ש'], אף שלא ידעה מי אביה הביולוגי. מתוך החתימות על דף זה שבו חתמה המשיבה במקום חתימת הכלה ופעם נוספת במקום חתימת אם הכלה, כנראה חתמה בטעות, שהרי הייתה צריכה לחתום באותו דף במקום חתימת הכלה ולא הייתה נצרכת חתימת אמה מפני שהיא הייתה בת למעלה משמונה-עשרה.

בכתובת המבקשת רשום שהמבקשת היא בת [י'], אך בתעודת הנישואין נרשם [ש' צ'] שהוא המופיע כאביה בתעודת הזהות.

מנישואין אלו נולדו ארבעה ילדים: [אי'] ילידת כ' באב תשל"א (11.8.1971), [ני'] ילידת ו' באייר תשל"ג (8.5.1973), [ע'] יליד כ"ד באייר תשל"ו (24.5.1976), [שי'] ילידת י"ד באב תשל"ט (7.8.1979). ילדי המשיבה ו[י' ח'] נשואים, ויש להם ילדים. כמו כן גם ל[ב'] [ב' ש'] שני ילדים שנולדו מחוץ לקשרי נישואין.

בי"ב בסיון תשמ"ז התגרשו המשיבה ו[י' ח'] בעלה הראשון. במעשה בית דין שניתן עם סידור הגט נכתב שמה של המשיבה "דמתקריא [ש']". לא נכתב שם האב. משמעות הדברים שהמשיבה הודיעה לבית הדין ש[ש' צ'] אינו אביה, ובית הדין היה מודע שלא ידוע שם אביה. ועל כל פנים יוסף [ש'] הרשום בתחילה אינו אביה.

ביום ט"ו בכסלו תשנ"ב (22.11.1991) נולד [מ'] בנה של המשיבה מ[י' א']. באותה עת היה [י' א'] נשוי עדיין ל[מ' א'], אמה של המתלוננת [ר'], וממנה התגרש רק בשנת תשנ"ב.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ביום כ"ג באייר תשנ"ג (14.5.1993) פנתה המשיבה למשרד הפנים וביקשה לשנות שם משפחתה מ[ח'] ל[א'], כיוון שיש לה בן מ[י' א']. הבקשה אושרה ביום ל' בשבט תשנ"ג (21.2.1993).

בי"א באדר תשס"ד נרשמה המשיבה לנישואין עם [י' א']. בטופס הרישום כתוב שאביה [ש' צ'] [ש' צ'] ואמה [מ'] נפטרו. עוד כתוב שאחותה [ב'] נשואה. בא' בניסן תשס"ד, (22.3.04), נישאה המבקשת ל[י' א']. על תעודת הנישואין חתום הרב יוסף אוחנה, רב העיר קריית מוצקין ורושם הנישואין. אין ספק שהמשיבה לא אמרה אמת במסירת נתונים אלו. אמה של המבקשת הייתה בחיים באותה עת, ונפטרה רק מספר שנים אחרי כן ביום ב' באלול תש"ע (12.8.2010). כמו כן אחותה של המשיבה [ב'] [ב' ש'] לא נישאה מעולם.

כאמור לעיל בריש דברינו, בשל סכסוך משפחתי פנתה [ר' ל'], בתו של [י' א'] מנישואיו הראשונים, למשרד הפנים, בתלונה שהמשיבה אינה יהודייה. אף שמכתבה מתויק בתיק משרד הפנים, פנייתה לא טופלה מפני שלא הייתה עילה חוקית לטפל בפנייה זו. מלבד זאת, הרב יוסף אוחנה, רושם הנישואין והרב של קריית מוצקין, פנה להנהלת בתי הדין לצורך בירור יהדותה של המבקשת, מפני שלטענתו המשיבה הולכה שולל את הרבנות בקריית מוצקין, הציגה מצג שווא שהיא יהודייה למרות שאיננה כזאת. הפונים עמדו על אי דיוקים בהצהרותיה של המשיבה. בתו של [י' א'] מגיעה לידי מסקנה שהמשיבה אינה יהודייה, והרב אוחנה דורש בירור העובדות. אין ספק שהמשיבה לא דייקה בדבריה ואולי גם שיקרה במזיד. וחובתנו לברר האם יש בעובדה שהמשיבה לא דיברה אמת, בכדי לקבוע שהמשיבה אינה יהודייה.

1) מתוך הדברים שהארכנו לעיל עולה ש[ש' צ'] הרשום כאביה של המשיבה בתעודת הזהות, אכן אינו יהודי. אך מתוך דבריה בדיון שבפנינו ובעיקר מתוך דברי אחותה, מסתבר שהלה נישא לאמה [מ'] ואין הוא אביה הביולוגי. ואכן הדברים נרשמו בטופס רישום הנישואין שהלה נוצרי. אלא שבטופס הרישום כתוב שאביה [י' ש']. נראה שגם דברים אלו אינם נכונים, אלא נאמרו לאור חקירת הרב רושם הנישואין הרב פוגלמן. איננו יודעים מהיכן הומצא השם [י'] (שם אביו של [ש' צ'] בכרטיס הרישום הוא יוסף, ומסתבר ששם זה נרשם כדי להסוות העובדה שאביה לא יהודי). אין ספק שלא היה מקום לרשום בכתובה בעת נישואיה הראשונים [ש'], שהרי אין אנו יודעים ומסתבר שגם המשיבה אינה יודעת מיהו אביה. יש להוסיף שגם בכתובה רשום [ש בת י'] בתחילה, ובהמשך כתוב רק [ש' בת [...]] (פעמיים) בלי להזכיר שם האב (אך דבר זה הוא טעות של הרב עורך החופה, ואולי מכיוון שלא היה בטוח שזה אביה). אף אם נאמר שדבר זה פוסל את הכתובה, אין זה מעלה או מוריד לגבי כשרות נישואיה וכשרות ילדיה אם היא יהודייה. נוסף שמתוך העולה בפרוטוקול אמה לא הוזמנה לנישואין מפני שהמשיבה חששה שתגיע עם [ש' צ'] הנ"ל, שהיה בדרך כלל שיכור וחששה שיעכיר טקס שמחת נישואיה.

יש להוסיף שאם הרב רושם הנישואין בפעם השנייה היה מדקדק היטב בתיק רישום הנישואין הראשון שבו נכתב ש[ש' צ'] נוצרי ונמחק, ובכתובה בנישואין הראשונים ששם האב הושמט פעמיים ובעיקר במעשה בית הדין שבו הושמט שם האב, היה עולה על העובדה ש[ש' צ'] אינו אביה של המשיבה, בין משום שאינו אביה כלל, או שאינו אביה על פי דין מפני שהוא נוכרי.

מסתבר מאוד שהרב מרדכי פוגלמן שרשם הנישואין הראשונים, והוא עצמו היה רב בקטוביץ, פולין, מכיר היטב אורחות יהודי פולין, עמד על הדברים בעת רישום הנישואין. הרב

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

פוגלמן ששימש ברבנות קריית מוצקין במשך ארבעים וארבע שנים, היה בעת רישום הנישואין כבן שבעים ושתיים. הרב נפטר בשנת תשמ"ד, שנים רבות אחרי כן, ונראה שאף שהיה חולה בסוף ימיו. באותה עת היה בשיא כוחו והבנתו, כפי שביררתי אצל בני המשפחה, ולפיכך לא מסתבר שלא בדק הדברים. מסתבר יותר שבתחילה כתבה המבקשת את שם האב הרשום בתעודת הזהות, וכשנשאלה על ידי הרב רושם הנישואין על העובדות, צוין שהלה נוצרי, דבר שנמחק אחרי כן והוסף שאביה יוסף [ש']. הן אמת שנראה שעובדה זו לא נכונה, אך לא מסתבר שהרב פוגלמן לא בדק את יהדותה באותה עת, במיוחד שהיה רב שהגיע מפולין ואורחות יהדות פולין ומוראות השואה היו ידועים לו, שהרי הוא ומשפחתו עברו מוראות אלו, ואכמ"ל.

והנה כפי שכתבנו, ודאי שהמשיבה אינה טלית שכולה תכלת, ובוודאי סיפרה דברים שאינם נכונים. אך מסתבר שתלאות חייה הצריכו והרגילו אותה לשנות ולהסתיר דברים. ובפרט שהרבה פעמים אכן לא ידעה שהרי כפי שאמרה בפנינו ומדברי אחותה עולה שהאם סירבה בכל תוקף לספר להן על מה שקרה לה בשנות חייה הראשונות ובעת המלחמה. גם העובדה שאמרה בעת רישום הנישואין השני שאמה נפטרה, אף שהדברים אינם אמת, יכול להיות שאמרה כן מפני שרצתה לחסוך חקירות ושאלות נוספות. אך יותר מסתבר לומר, שלפי מה שהבאנו לעיל מתוך דברי אחותה [ב'], במשך תקופה מסוימת בה הייתה מסוכסכת עם אמה, היא הייתה אומרת לכל שאמה נפטרה. ויכול להיות שרישום הנישואין היה באותה תקופה. ולפיכך כתוב בטופס רישום נישואין מה שהייתה [ש'] מפטטת לכולי עלמא. גם העובדה שציינה שאחותה נשואה, אף שאינה אמת, אינה מעלה ואינה מורידה לגופם של דברים, ולכן אין בכל השקרים ששיקרה בכדי לקבוע שהיא איננה יהודייה.

נוסיף ונאמר, קביעת יהדותה של המשיבה מהווה קביעה גם לגבי חמשת ילדיה וגם לגבי נכדיה וילדי אחותה [ב']. ומשכך יש בדבר נפקא מינה הלכתית, כפי שיבואר.

דין מי שבא ואמר "ישראל אני"

כפי שכתבנו, מסתבר שהרב פוגלמן שהוא יליד פולין והיה רב בפולין, ערך בדיקה כראוי על מי שמגיעה מפולין וטוענת שהיא יהודייה. וחזקה על חבר שאינו מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן. מסתבר שגם אביה של המשיבה אינו יהודי. עם זאת, הדבר הקובע את יהדותה הוא מעמדה של אמה. אין ספק שאביה של [מ'] אמה, ששמו היה [מ'], היה יהודי. השם [ר'], שם אמה של [מ'], הוא שם שנשא בין יהודים בין נוצרים, ואינו מהווה ראיה החלטית שאמה יהודייה. עם זאת, לאור העובדה שאם המבקשת [מ'] נולדה בשנת 29, ואם נקבל לדבריה שהייתה לאמה אחות בשם [ש'] שהיא גדולה ממנה ב-15 שנים, ולפי זה נישואי הוריה היו בתקופה בה לא הייתה אפשרות לנישואי תערובת, מפני שב-1913 לא היו נישואין אזרחיים אלא דתיים, כפי שכבר הארכנו במקומות רבים.

אך אף אם לא נקבל סיפור זה, ברור שבשנת 1928, שנים לא רבות אחרי המהפכה, עדיין נישואי התערובת לא היו רבים. בית הדין ניסה לברר עם המשיבה על תולדות דודתה [ש'], שהיא ובני משפחתה היגרו לדבריה מפולין לקנדה בשנות השישים, אך הקשר ביניהן לא היה הדוק, וכשנפטרה הדודה הוא נותק. אף שלכאורה הדבר לא ברור מדוע לא תשמור האם [מ'] והמשיבה קשר עם משפחתה שנותרה, דבר זה אינו מוקשה לאור העליבות בה חיה המשיבה ובעיקר אמה. ולפיכך לא מן הנמנע שאכן לא היה קשר מפני שלמבקשת הנמצאת בארץ קשה היה לשומרו, ובפרט לפני שנים רבות, ולדודה שמצבה הכלכלי היה טוב, לא היה עניין בקשר זה. הקשר הנזכר שהיה או לא היה, אינו מהווה ראיה או סתירה לעצם הטענה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

זאת ועוד, העובדה שהאם נמנעה מלספר את תולדותיה לבנותיה ולילדיהן היא תופעה שהייתה מצויה אצל ניצולי השואה. לדברי אחות המשיבה, האם קפצה מהרכבת והצטרפה לפרטיזנים. לא ידוע לנו אם הדברים נכונים, אך אם הדברים כן, גם דבר זה מסביר הימנעותה מלספר ולהסתיר הדברים. לפי דברי המבקשת וכן מתוך דברי אחותה, מסתבר שהאם ילדה אותה ללא נישואין. אחותה העלתה השערה שהמשיבה נולדה בעקבות אונס, דבר המסביר גם הוא הימנעותה של האם מלספר הדברים. אין ספק שבעלה של האם היה נוצרי, יכול להיות שחי עמה שנים רבות, אך בפועל לדבריה נישאה זמן קצר לפני העלייה. האם, בעלה והבנות עלו לארץ בשנת 1965, בזמן שהמצב הכלכלי בארץ היה קשה מאוד (ואכן מצבה של המשפחה היה קשה, והבנות גדלו במוסדות). אם נאמר שאם המבקשת איננה יהודייה, ובעלה ודאי אינו יהודי, איזו סיבה יש לשני נוצרים פולנים להגיע למדינת ישראל באותה תקופה. אף שהמצב הכלכלי בפולין גם הוא לא היה טוב באותה עת, עדיין המצב הכלכלי ששרר במדינת ישראל, מדינה קטנה ומוקפת אויבים (בלא ההילה של מלחמת ששת הימים), ולפיכך, אם אמה של המשיבה לא הייתה יהודייה אין כל היגיון שתעלה לארץ.

כמו כן, מדינת ישראל באותה עת לא הייתה להוטה להביא עולים. ומשכך יש לקבוע שאכן בשגרירות בוורשה נעשה בירור ונקבע שאם המשיבה יהודייה, ולפיכך קיבלו היא ומשפחתה אישור לעלייה. הדברים נכונים בין אם היוזמה לעלייה הייתה שלה ובין אם היוזמה הייתה של קרוב משפחה מהארץ, לא מסתבר שאם אם המשיבה לא יהודייה ונשואה לאינו יהודי, הלה ירצה להביאם לארץ כשלמעשה אין להם קשר לישראל מכיוון שאינם יהודים. בין כך ובין כך רוב העולים באותה תקופה היו יהודים, ולפיכך יש לסמוך על אמירתה שהיא יהודייה. נוסף ונאמר, אם המשיבה ובנותיה הצהירו שהן יהודיות, וכן גם בעלה של [מ']. הדבר נבדק, והתברר ש[ש' צ'] שיקר ולפיכך נשללה זכאותו. מסתבר מאוד שבעקבות כך נבדקה היטב גם זכאותה של האם, ועל כרחך שנמצא שהייתה הוכחה ליהדותה, או שעל כל פנים לא נמצאה סתירה לקביעה זו.

בין כך ובין כך אין בכל החומר שהוצג בפנינו אמירה של המשיבה או אִם המשיבה הטוענת שהיא אינה יהודייה. אדרבה, אחות המשיבה סיפרה לפי תומה שאין לה ספק שאמה יהודייה ואף היא יהודייה, ואמרה שכך חושבת אחותה, המשיבה בפנינו, שאף על פי שגודלה במוסד נוצרי ונהגה באורחותיהם באותה תקופה, משהגיעה לארץ זנחה את החינוך בו חונכה. ולפיכך לא נמצא בכל החומר שבפנינו אמירה כלשהי מצד המשיבה או אחותה שהן אינן יהודיות.

(ז) אין ספק שבעת עלייתה לארץ, הצהירה אמה של המשיבה בפני השגרירות בוורשה, בפני פקידי משרד הפנים וכן בשאלון הרישום שהיא יהודייה. כמו כן, המשיבה נרשמה לנישואין כיהודייה וכן ילדיה, ודינה כמי שבא בפנינו ואומר ישראל אני שהוא נאמן ולא צריך להביא ראיה לדבר.

מקור דין זה הוא מדברי רבינו תם בספר הישר חלק החידושים סימן של"ו, והובאו הדברים בשמו בתוספות פסחים ג' ע"ב שכותבים וזו לשונם:

"ואנא אכילנא משופרי שופרי. מכאן אין ראיה שנאמין לכל הבא לפנינו ואומר ישראל אני, דשאני הכא דרוב ישראל היו ואזלינן בתר רובא. אך יש להביא ראיה מפרק החולץ (דף מ"ה ע"א ושם) דאמר ליה זיל גלי או נסיב בת מינך וכן מההוא דאתא לקמיה דרבי יהודה אמר נתגיירתי ביני לבין עצמי אמר ליה נאמן אתה לפסול את עצמך ואי אתה נאמן לפסול את בניך. והיינו משום דמצי למימר ישראל אני. והא דאמר בהחולץ (דף מ"ו ע"ב) מי שבא ואמר גר אני יכול נקבלנו תלמוד לומר אתך במוחזק לך התם מיירי במוחזק

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לן באבהתיה שהם נכרים דאי לאו הכי נאמן במיגו דאי בעי אמר ישראל
אני."

ומבואר מדבריו דבמקום דאיכא רוב ישראל נאמן באמירתו, דתלינן דהוא מהרוב, כמו
במעשה של ההוא נכרי בירושלים דשם היו רוב ישראל. אך הוכיח מהמעשה דיבמות מ"ה ע"א
באחד שבא לפני רב ואביו היה נכרי ואמו ישראלית ואמר רב שילך למקום אחר וישיאוהו אישה
ששני הוריה יהודים, ורב היה בבבל דשם היו רוב נכרים, ומשמע שגם בכהאי גוונא נאמן. ועוד
הוכיח ממעשה של ההוא שבא לפני ר"י ואמר נכרי אני, שהיה נאמן רק לגבי עצמו משום דשויא
אנפשיה חתיכה דאיסורא, משמע שהא לאו הכי נאמן באומר ישראל אני. ומסקנתו היא שדווקא
היכא שמוחזק לן שהיה גוי קודם, אינו נאמן לומר התגיירתי וישראל אני לסתור את חזקת
עכו"ם, הא לאו הכי מהימן. ואף מי שאינו ידוע לנו אם הוא עכו"ם או ישראל, דהיינו שאין לו
חזקה, ואומר התגיירתי, נאמן במיגו שהיה אומר ישראל אני.

והדברים נשנו בתוספות יבמות מ"ז ע"א ד"ה במוחזק, שזו לשונם:

"במוחזק לך. אומר רבינו תם דדוקא בדיענין דהוה עובד כוכבים מעיקרא
דאי לא הוה ידענין מהימן, מגו דאי בעי אמר ישראל אני דמהימן כדמשמע
בריש מסכת פסחים (דף ג' ע"א ושם) גבי ההוא עובד כוכבים דהוה סליק
ואכיל פסחים בירושלים ואין לומר שאני התם דהו סמכי ארובא דהו
ישראל דהא בכל מקום נמי איכא רובא דרוב הבאין לפנינו בתורת יהדות
ישראל הם."

ומבואר מדברי התוספות שם, שאף במקום שאין רוב ישראל איכא רוב אחר, שרוב הבאים
לפנינו ואומרים שהם יהודים, הם אכן יהודים.

וכן כתב בתוספות הראש ביבמות שם:

"וכי תימא היינו באתרא דרובא ישראל, אם כן אנן נמי נסמוך אהא דרוב
הבאים לפנינו בתורת יהדות ישראל הם."

וכוונת דבריו היא שמההוא דאתי לקמיה דרבי יהודה לכאורה גם אין ראייה, דיש לפרש
שהיו שם רוב ישראל דהרי רבי יהודה בארץ ישראל, ואכתי מהיכא נימא לגביהם שהיו בחו"ל
והיה רוב עכו"ם. ותירץ דאכתי איכא רוב, דרוב הבאים לפנינו ומצהירים שהם יהודים הם אכן
יהודים (עיין שם שלא הביא ראייה מעובדא דרב שהיה בבבל).

וכן כתב גם בחידושי הר"ן בפסחים ג' ע"ב:

"ואנא אכילנא משופרי שופרי. מהא משמע דמי שבא לפנינו ואמר ישראל
אני נאמן ואינו צריך ראייה. ולא תימא דוקא כי הכא דרובא ישראל נינהו,
אלא אפילו בחוצה לארץ דלאו רובא ישראל [נינהו] נאמן. וראיה לדבר
מדאמרינן בפרק החולץ דרב דמכשיר בגוי הבא על בת ישראל, אמר ליה
לההוא זיל גלי או נסיב בת מינך, והתם חוצה לארץ הוה, דבבל הוה."

הרי שהוכיח מההיא עובדא דרב. אלא שבדברי הר"ן לא כתב במפורש, כאמור בתוספות
ובתוספות רא"ש ביבמות דסמכין ארובא דרוב הבאים לפנינו ואומרים ישראל אני נאמן. ועיין
עוד בחידושי רבינו דוד בפסחים שם שכתב כדבריו ומשמע שעיקר ראיתו מההוא דאתא לקמיה
דרב, אך גם הוא לא הזכיר סברת התוספות והתוספות ראש ביבמות משום דרוב הבאים לפנינו
ואומרים ישראל אני הם יהודים.

והדברים מפורשים גם בדברי הרמב"ן, הרשב"א והריטב"א ביבמות מ"ו ע"ב, וזו לשון
הרשב"א שם:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"הסכימו כל המפרשים דוקא במוחזק לן בגוי ובא ואמר נתגיירתי, אבל במי שלא נודע ובא ואמר גוי הייתי ונתגיירתי נאמן, משום מיגו דאילו אמר ישראל אני..."

ומבואר מדבריו שהעיר שכן כתבו כל המפרשים, ופשוט להם שמי שאמר ישראל אני נאמן.

ובחידושי הריטב"א ביבמות שם הביא גם הוא ראייה מסוגיא דפסחים, וכתב:

"דהכא מיירי בדמוחזק לן שהיה גוי, הא לאו הכי כל שבא ואמר ישראל אני או גר נאמן וסומכים על פיו לכל דבר, דמילתא דעביד לאיגלווי היא ולא משקר, וכן מעשים בכל יום."

דברים אלו הובאו גם בנימוקי יוסף, אבל נתן טעם אחר לנאמנותו משום דהוי מידי דעבידא לאיגלווי, ופירוש הדבר דסמכין על סברה זו להאמינו, אף שברור שיש מקרים שיש מי שבא וטוען ישראל אני, ובאמת הוא משקר, וכעובדא דפסחים, אולם בעלמא סמכין על סברה זו ומאמינים לו כל עוד לא נסתרה אמירתו. ואף בעובדא דפסחים כשחקרוהו לאחר שבא שנית התגלה ששיקר. ובריטב"א פסחים הביא גם כן דין זה, אבל לא נתן טעם בדבר.

האם צריך בדיקה לאשר יהדותו

ומדברי הגמרא ביבמות מ"ה ע"א "זיל גלי ונסיב" משמע ששיאווהו בלי בדיקה.

והתוספות והתוספות ישנים והתוספות רא"ש שם, ד"ה זיל, הקשו איך יתנו לו מיוחסת, והא צריך ראייה שהוא כשר, וכתב התוספות רא"ש (ובתירוציו כלולים תירוצי התוספות):

"זיל איטמר או נסיב בת מינך. וא"ת והיאך יתנו לו מיוחסת והא בעי ראייה כדאמרינן בפ"ב דכתובות מעלין מתרומה ליוחסין, וי"ל הני מילי להשיא בתו לכהן העובד על גבי המזבח, או אנמי התם מיירי דנפק עליה קלא דפסיל, אי נמי ההיא כרבי מאיר אבל חכמים אומרים כל המשפחות בחזקת כשרות הן."

ומתוך דבריהם משמע שוודאי להשיאו אישה כשרה בסתם, היכא שלא יצא עליו שם פסול, משיאין לו, אפילו בלא ראייה ואף ללא בדיקה.

וההבדל בין הני תירוצים הוא דלשיטה קמייטא מה דבעינן ראייה הוא לעניין יחוס כהונה בלבד, אבל בישראל לא בדקינן כלל. ולשיטה השלישית אף בישראל בדקינן לעניין יוחסין לדעת רבי מאיר, ולדעת חכמים לא בעינן בדיקה.

ומה דנחלקו רבי מאיר ורבנן הוא בעניין פסולי קהל, ומתוך דברי התוספות דתלה דין זה במחלוקת רבי מאיר ורבנן, לרבי מאיר בעינן בדיקה אף מחשש שמא עכו"ם הוא, אלא שלדבריו פסקינן כרבנן.

וכן כתב הריטב"א שם וסומכים על דבריו לכל דבר, ומשמע גם להשיאו אשה.

אך בחידושי הרמב"ן ביבמות מ"ו ע"ב שם כתב:

"אבל ליוחסין צריך לבדוק. ולדברי חכמים שאמרו כל משפחות בחזקת מיוחסות הם, אף אישה משיאין לו... אבל הר' משה ז"ל כתב בחו"ל צריך להביא ראייה ואחר כך ישא אישה ישראלית, ואני אומר שזו מעלה ביוחסין."

ומשמע דנקט כדעת התוספות דבעינן בדיקה אף לנישואין בישראל, אלא דקיימא לן כדעת חכמים שכל משפחות בחזקת מיוחסות.

וגם הרשב"א שם, הזכיר דברי הרמב"ם.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

(ח) ודברי הרמב"ם הם בהלכות איסורי ביאה פרק י"ג הלכה י' שכתב:

"אבל מי שבא ואמר שהיה גוי ונתגייר בבית דין נאמן, שהפה שאסר הוא הפה שהתיר, בד"א בא"י ובאותן הימים שחזקת הכל שם בחזקת ישראל אבל בחו"ל צריך להביא ראיה ואחר כך ישא ישראלית, ואני אומר שזו מעלה ביוחסין."

והנה הרמב"ם לא כתב מה הדין במי שבא ואמר ישראל אני, אמנם לסברת הראשונים שכתבו שנאמנות אדם לומר נתגיירתי בפני בית דין במיגו שהיה אומר ישראל אני, הוא הדין איפכא אם נאמן לומר הייתי גוי ונתגיירתי ודאי שיהיה נאמן לומר ישראל אני. מיהו הרמב"ם כתב שלצורך נישואין צריך להביא ראיה, ולדבריו הוא מדין מעלה ביוחסין. ועייין עוד ברמב"ם פרק כ' הלכה ז' והלכה ח':

"יצא כהן מיוחס ובא הוא ואשתו ובניו... צריך להביא עדים שאישה זו כשרה..."

ומשמע שצריך להביא עדים שהאישה כשרה. ומקור דבריו מכתובות כה,ב, והיא הסוגיא שממנה העירו התוספות בדף מז,א שהזכרנו לעיל, שמשמע שאין לאדם נאמנות להכשיר בנו לשאת מיוחסת, ואילו כשאומר ישראל אני נאמן.

והנה המגיד משנה בפרק י"ג הלכה ז' כתב:

"אבל במי שלא היה ידוע בחזקת עכו"ם מגו דמצי אמר ישראל אני ונאמן מצי למימר עכו"ם הייתי ונתגיירתי בבית דין פלוני, כן כתבו רובי המפרשים ז"ל וזהו דעת רבינו כמו שיתבאר למטה."

ומבואר מדבריו דסבירא ליה דדעת הרמב"ם כדעת הראשונים דנאמן לומר ישראל אני, והוא הדין נתגיירתי במיגו דהיה אומר ישראל אני.

והנה בפרק י"ג הלכה י' הביא תחילה דברי הראשונים שהזכיר בהלכה ז' וכתב:

"והוסיף רבינו להחמיר דאף על גב דנאמן משום מגו בחו"ל, אין משיאין לו אישה עד שיביא ראיה, ואפשר דיצא לו משום דהאי עובדא היה בארץ ישראל דוקא והיו כולם ישראלים. אבל בחו"ל צריך להביא ראיה. ואפילו לחכמים דסברי כל המשפחות בחזקת מיוחסות הן, כיוון שאין לזה חזקת משפחה צריך להביא ראיה."

ושנה הדברים בפרק כ' הלכה ה', דהקשה על דברי הרמב"ם שם מדוע צריך עדים להשיאו אישה דאין לחשוש לפסולי קהל דכל משפחות בחזקת כשרות, וכתב:

"ונראה לי שקושיה זו הכריחה לרבינו לומר [...] שמי שבא ואמר ישראל אני שנתגיירתי אין משיאין אותו אישה אלא אם כן יביא ראיה ואף על פי שלא ידוע שהיה גוי מעולם, ודין זה הוא בחו"ל או בזמן הזה בארץ [...] ואיפשר לדבריו ז"ל דהוא הדין במי שבא ואמר שהוא ישראל מעיקרו שצריך ראיה לענין היוחסין מפני מעלת יוחסין [...] ואף על פי שכל משפחות בחזקת כשרות, הני מילי במי שיש לו חזקת משפחה."

ויש לפרש דסבר כדחיית התוספות בפסחים דדוקא בארץ ישראל דאיכא רוב ישראל, חשיב רוב לסמוך על דבריו. אבל בחוצה לארץ שאין רוב ישראל אלא רק רוב הבאים לפנינו, לא סמך על הך רובא. ותרתי בעינן רוב הבאים וחזקת משפחה. מיהו בתחילה כתב שדין זה הוא רק במי שנתגייר אלא שהוסיף שאף באומר ישראל אני. ומדברים אלו משמע שכל מי שבא ואומר שהוא ישראל, בין מפני שנולד ישראל בין מי שנתגייר, ויש לו מיגו שהיה אומר ישראל אני, מכיוון שאיננו יודעים חזקת משפחתו צריך להביא ראיה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ועל פי דברי המגיד משנה האלה יש לומר שדווקא במי שבא ואומר נתגיירתי ולא היה מוחזק לגוי, שבזה צריך להביא ראיה, שהרי גם לדבריו אין לו חזקת משפחה ולא שייך לומר כל משפחות בחזקת מיוחסות. אבל מי שבא ואומר ישראל אני, שלדבריו יש לו משפחה ישראלית ובוודאי באומר מי משפחתו, שבכהאי גוונא יהיה נאמן גם לדעת הרמב"ם ללא ראיה.

אך עיין עוד במגיד משנה שם פרק כ' שהביא דעת הראשונים שדווקא לעניין כהונה להיות מקריב על גבי המזבח בעינין בדיקה ובזה מיירי הרמב"ם בפרק כ', אבל לנישואין גרידא לא בעי בדיקה ואלו דבריו בפרק י"ג.

והנה המגיד משנה בפרק כ' סיים:

"ומה שכתב בפרק י"ג הוא דוקא במי שמודה שהיה גוי מעיקרא אלא שנתגייר."

ומשמע שהיכא שאומר ישראל אני מעיקרא נאמן.

וכן כתב הים של שלמה בכתובות פרק ב' סימן מ', וזו לשונו:

"אבל לעניין חשש ממזרות ועבדות אין צריך שום עדות כדאיתא בפרק החולץ גבי גוי ועבד הבא על בת ישראל ואמר לו רב יודא וכן רבא כי האי גוונא זיל גלי למקום שאינם מכירין אותך ויתנו לך בת ישראל כשרה וכן ההוא גוי דסליק ואכל פסחים בירושלים אף שכתב הרמב"ם בפרק י"ג דהלכות איסורי ביאה מי שאמר נתגיירתי וכו' שנאמן במיגו שיכול לומר ישראל אני. ודוקא בארץ ישראל ובימים הראשונים שחזקה הכל שם בחזקת ישראל אבל בחוצה לארץ או האידנא אפילו בארץ ישראל צריך להביא ראיה נראה דוקא אמה שאמר נתגיירתי [...] אבל אי אמר ישראל אני נאמן בלא ראיה כן דעת רבינו תם והרמב"ן והרשב"א והטור ולא כדעת רש"י והרמ"ה."

כשרות משפחת שאינה ידועה

בטור סימן ב' כתב:

"וכל הארצות סתמן בחזקת כשרות הן עומדות ואיש או אישה שבאו להנשא אין צריך לבדוק אחריהם כלל, אבל רש"י פירש איש שבא לישראל צריך לבדוק אחריו קודם שישאנהו. וכן כתב הרמ"ה ופירש הא דאמר כל המשפחות בחזקת כשרות היינו מאן דאית ליה חזקת כשרות אין צריך לבדוק אחריו, אבל מאן דלית ליה חזקת כשרות כגון שאין משפחתו ידועה צריך ראיה ליוחסין ואין עד אחד נאמן [...] אבל פסולי קהל אם בא לישראלית לא שבקינן ליה עד דמייתי ראיה שמא עבד הוא. ולי נראה דלישנא דכל משפחות בחזקת כשרות אינו משמע כדבריו דאיירי במי שיש לו חזקה."

והנה הרמ"ה לא הזכיר בדברים אלו חשש עבד ולא הזכיר חשש גוי. ואי נימא דחשש אף שמא עכו"ם הוא, יש לפרש דבריו כמו שכתב המגיד משנה בפירושו הראשון דדעת הרמב"ם דבעינן שתהיה לו חזקת משפחה שלא קראו עליה ערער. ועיין בשו"ת מהרי"ט סימן קמ"ט מה שהקשה על הרמב"ם ומה שדייק בדבריו בשער המלך הלכות איסורי ביאה פרק כ', ואין כאן מקומו.

והנה במה שנחלקו הראשונים בדין מי שבא ואמר הייתי נכרי והתגיירתי, ולא היה ידוע לנו קודם שהיה נכרי, דברים אלו הובאו בטור יורה דעה סימן רס"ח שהביא דעת רוב הראשונים ואחר כך הביא דעת הרמב"ם, וכן בשולחן ערוך שם סעיף י' שכתב:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"אבל מי שבא ואמר שהוא גוי ונתגייר בבית דין נאמן שהפה שאסר הוא הפה שהתיר. וכתב הרמב"ם במה דברים אמורים בארץ ישראל ובאותן הימים שחזקת הכל שם בחזקת ישראל אבל בחו"ל צריך להביא ראיה ואחר כך ישא ישראלית שמעלה עשו ביוחסין".

והב"ח הכריע שם:

"ומיהו נוהגין להקל להאמינו אף להשיאו ישראלית, ואפשר דאף הרמב"ם מודה באורחים שבאים והם בחזקת ישראל שנאמן אף עכשיו שרובם גויים אף להשיאו ישראלית, שכל המשפחות בחזקת כשרות כמו שהתבאר באבן העזר סימן ב'".

הרי שהכריע והעיד שכך נוהגים למעשה כדעת רוב הראשונים, וכתב לפרש בדעת הרמב"ם כמו הפירוש השני במגיד משנה וכמו שכתב הים של שלמה, ודברי הב"ח הובאו בש"ך שם ס"ק כ"א.

ובשולחן ערוך אבן העזר סימן ב' סעיף ב' פסק:

"כל המשפחות בחזקת כשרות ומותר לישא מהם לכתחילה."

ובבית שמואל ס"ק ג' הביא דברי הרמ"ה וכתב שכן דעת המגיד משנה בתירומו הראשון ורצה לומר שזאת היא גם דעת הטור והשולחן ערוך. ועיין בשער המלך פרק כ"א מהלכות איסורי ביאה שכתב להוכיח מדבריהם איפכא. אך על כל פנים משמעות דברי הבית שמואל שמי שבא ואומר ישראל אני צריך להביא ראיה על כך.

ובבאר היטב שם ס"ק ד' הביא דברי בית הלל שכתב:

"מי שבא מארץ אחרת הן איש או אשה, או בחור או בתולה [...] צריך ראיה שהוא ישראל. ואף שמתנהגים כדת ישראל ומדברים כלשוננו ויודעים בכל טוב היהודים אעפ"כ צריכים ראיה וכן הוא תקנת מדינת ליטא שאין לסדר שום קידושין אלא אם כן יש לו ראיה שהוא ישראל ומאיזה משפחה."

אך עיין באוצר הפוסקים שהביא דברי הבית משה שכתב לבאר שאף לשיטת רש"י ורמ"ה, דסבירא להו שהיכא שאין משפחתו ידועה, אין לסמוך על חזקת כשרות וחובה עלינו לחקור ולדרוש אחרי כשרות המשפחה, אך היכא שחקרו ודרשו ולא יכלו לעמוד על הברור, שוב אזלינן בתר חזקה שכל משפחות בחזקת כשרות וסומכים להשיאו אשה. ועיקר הבדיקה הוא מעלה בעלמא וכמו שכתב הרמב"ם.

והנה הרשב"א בתשובה בחלק ה' סימן ט"ז במעשה שבאו יהודים מארץ רחוקה והחזיקו עצמם כישראלים, והשיב שכיוון שמחזיקים עצמם כישראלים אין ספק שאין מדקדקים אחריהם ומשיאים להם אשה. עיין שם בדבריו והביאם ביד אהרון בהגהות הטור אות ג'. והיינו שאף שהרשב"א בחידושו ביבמות הביא דברי הרמב"ם, לעניין הלכה למעשה פסק שיש לסמוך על דיבורו.

ועיין עוד בנתיבות לשבת סימן ב' ס"ק ד' שכתב שאף רש"י והרמב"ם לא דיברו אלא להשיא אישה מיוחסת בדוקה מד' אמהות, דלזה בעינן ראיה, אך אישה מיוחסת בעלמא משיאין לו אף ללא ראיה. ולפי זה בזמן הזה ליכא נפק"מ בהאי דינא ולכו"ע יכולים להשיא על פי אמירתו.

ובבית מאיר ריש סימן ב' כתב דחששו של הרמב"ם הוא לגבעוני מהול או ישמעאלי מהול, ודבר זה לא שכיח כיום שנטעה בה. ומשמע מדבריו דלעכו"ם לא חיישינן וסיים שמהאי טעמא לא חיישינן להשיא לו אישה בזמן הזה ללא בדיקה. ומשמע שכך היה המנהג, להשיא מי שבא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ואומר ישראל אני ללא בדיקה ולא כדעת הרמב"ם, וכן משמעות דברי רבי עקיבא איגר בתשובתו והגר"ח מוואלוז'ין וכפי שיתבאר לקמן.

וכן כתב בשו"ת עמק שאלה סימן ט' דכל האחרונים חולקים על דברי הבית שמואל בשם הרמב"ם, ומהאי טעמא התיר להשיא ילד שנמסר לאימוץ וידעו שמו ושם אביו ושם משפחתו, ואחר כך הוציאו עליו שם ממזרות וכתב דסמכינן בזה על דעת רוב בנין ומנין של הראשונים. וכן כתב גם הגר"ש קלוגר בשו"ת האלף לך שלמה סימן ט"ו וזו לשונו:

"דמנהגנו שכל איש ואישה הבאים לינשא אין חוקרין ודורשין אחר משפחותיהם כלל. וע"כ דנהגינן כהסוברים דלא חיישינן להני ובפרט דהוי כדיעבד אם נאסור אותם להינשא."

האם צריך סיוע נוסף לדבריו

ובעיקר האי דינא דאם אמר ישראל אני נאמן, לכאורה מפשט דברי הראשונים ומההוכחות שהביאו מסוגיא דפסחים וסוגיא דיבמות מ"ה ע"א, משמע דבאמירת ישראל אני סגי, ולא בעינן דבר נוסף, וכדברי התוספות דרוב הטוענים כן הם אכן יהודים. ועוד יש לדקדק דבהני עובדי אמר ישראל אני כדי שתהיה לו תועלת, בפסחים שיתנו לו מקרבן פסח, וביבמות מ"ה ע"א כדי ששיאוהו אישה מיוחסת. ומשמע שאף במקום שיש לו טובת הנאה באמירה זו הוא מהימן. ויש לעיין אם בעינן נמי שייראה כישראל ונוהג מנהגי ישראל או שבאמירה בעלמא סגי. והנה מסוגית הגמרא ביבמות מה,א אין ראייה דיש לומר גלי ונסיב בת מינך וכיוון שיגלה וינהג מנהג ישראל יאמינוהו, ולא יצטרכו לבדוק. ועיין בבית מאיר שכתב שיבדקו רק מי אמו ולא יבדקו מי אביו, ולפי זה על כל פנים יחוס אמו צריך לבדוק. וצריך עיון, דפשט דברי הראשונים לא משמע הכי אלא דלא בדקינן כלל. ועוד מדכתבו הראשונים שאם לא הוחזק כעכו"ם נאמן לומר נתגיירתי במיגו דהיה אומר ישראל אני, ומשמע דאין צריך להביא ראייה על אימו, דאי נימא שצריך להביא ראייה, שוב לית ליה מיגו, שכשיביא ראייה יתברר שאמו גויה. ועל כרחק דנאמן באמירתו גרידא ולא בעינן בדיקה כלל. ועוד, דאם היה צריך בדיקה על אמו הכי יתברר יחוס אביו, וצריך עיון. אך על כל פנים מההוא נוכרי דסליק ואכיל פסחים בירושלים, והרי בפסח כולם היו מגיעים בית דין בניסן לשחיטתו, ועל כרחק דאף אם לא הוחזק נוהג בדרכי ישראל מהימן באמירתו ישראל אני.

ובמרכבת המשנה פרק י"ג מהלכות איסורי ביאה כתב:

"אף על גב דמדינא חשיב חזקה כשבא מלובש בבגדי ישראל ונוהג במצוות כישראל ובדין לומר שהפה שאסר הוא הפה שהתיר."

ומשמע שבעינן שניכר מהנהגותיו שהוא ישראל.

והנה בשו"ת רבי עקיבא איגר סימן קכ"א בעובדא שאם ובתה באו לעיר ואמרו שהתגיירו וכלשון השאלה שם שהביאה האם כתבי ראייה על גירותה, אך בעת שבאה לא בדקו הדבר, ועיין שם מה שכתב רבי עקיבא איגר בתוך דבריו, דהראשונים הורו מתחילה להתירם בקהל, ובזה היינו מאמינים משום שכל שבאה לפנינו ונוהגת בדת ישראל היא בחזקת ישראלית ומאמינים אותה שהיא ישראלית. ומשמע מדבריו שצריכה להיות נוהגת בדת ישראלית, אבל אם אינה נוהגת בדת ישראלית ואינה שומרת מצוות לא נאמנת.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ועיין בשו"ת חוט המשולש חלק א' סימן ה' בתשובות הגר"ח מוואלוז'ין על ההיא עובדא שכתב:

"בנידון דידן באמה ובתה שבאו לפנינו ולא יכולים לדבר בלשון יהודית אית לן לאחזוקינהו בנכרים או בגרים, אף דאיכא ישראלים דנטמעו בין הנכרים ודאי מיעוטא נינהו. וכל מידי דדרכא דמלתא ברובא היא מחזקינן בהכי."

ומשמע מדבריו שלא סגי באומר ישראל אני, אלא צריך שינהג מנהגי יהודים וידבר לשון יהודית. וקצת קשה, שזה לא כמו שכתב רבי עקיבא איגר בההיא עובדא שנהגו בדת ישראל. ויש לעיין בביאור סברת הני רבבני, האם מה שנהג בדרכי ישראל מוכיח שהוא יהודי ולא נכרי, דנכרי לא יתנהג בכהאי גוונא שהרי אינו יודע דרכי ישראל ולא גדל ביניהם (ופוק חזי מאי עמא דבר, שאפילו בישראל שאינו שומר מצוות, אינו מכיר ויודע דרכם של שומרי המצוות, ואפילו נעשה בעל תשובה, הדברים ניכרים ממעשיו), ולכן נאמן באומרו ישראל אני, אבל מי שאינו נוהג בדרכי ישראל אינו נאמן. אמנם מפשט לשון הראשונים משמע שבאומר ישראל אני סגי, שהרי נקטו שני טעמים רוב האומרים ישראל אני הם ישראלים, משמע דסמכינן על אמירה גרידא, או משום דהוי מילתא דעבידא לאיגלווי, וסברה זו שייכת אף באינו נוהג מנהגי ישראל, דעל כל פנים הוי עבידא לאיגלווי.

האם בזמנינו צריך שינהג כיהודי שומר תורה ומצוות

ויש לפרש סברתם באופן אחר, שכיוון שבזמננו רוב ישראל היו שומרי מצוות, ומי שלא שמר מצוות ניתק מהכלל, ולפי זה במי שאינו שומר מצוות יש ריעותא בדבר, שהרי כמו שרוב האומרים ישראל אני הם יהודים, הוא הדין שרוב היהודים נוהגים בדת ישראל, ואם אינו נוהג יש לחשוש שמא אינו ישראל. ועיין בחידושי הריטב"א ביבמות כד, א שכתב בביאור ההלכה שבזמן הזה כולם גרים, אף אם מתגייר לשם אישות, וביאר בטעם הדבר שאגב אונסיה גמר ומקבל. והיינו שאף אם לכתחילה לא היה מתגייר ולא היה רוצה לשמור מצוות, כיוון שרוצה באישה זו ואישה זו לא תינשא לו אם לא יתגייר, הוא מתגייר ואח"כ שומר כל דיני יהדות אגב אונסיה, דאינו יכול לשנות מהסביבה. ועיין בדבר אברהם חלק ג' סימן כ"ח, מה שהעיר בזה לענין מתגיירים לשם אישות בזמן הזה. וכן העיר הגרי"א הרצוג בפסקים וכתבים אבן העזר במספר תשובות. ועל כל פנים אין ספק שמנהג היהודים היה לשמור מצוות ולנהוג בדרכי יהדות, ולפי זה מי שאינו נוהג בדרכי היהודים, בכהאי גוונא הוי ריעותא בטענתו שהוא יהודי. דהרי כל היהודים נוהגים מנהגי ישראל ושומרים מצוות, ולפיכך מי שאינו נוהג כן אינו נוהג כרובם, שוב לא נימא לגביו שמי שבא ואומר ישראל אני איכא רובא, דאיהו לא הוי מכלל רובא, דרובא שומרי מצוות.

ולפי זה נפקא מינה בזמן הזה, שלצערנו ולבושתנו רוב היהודים אינם שומרי מצוות, ואם כן אף אם יבוא לפנינו מי שאינו נוהג מנהג ישראל ואף אינו שומר מצוות לא יצא בזמן הזה מכלל רוב ישראל, דרוב ישראל כיום הם במצבו, ולפי זה שוב חזר הדין ואיכא למימר דרוב האומרים ישראל אני, אף אם אינם שומרי מצוות ומדברים בלשון היהודים, הם יהודים ושוב יאמן בדבריו דהוי רוב הנובע מחזקה.

ובחזון איש אבן העזר סימן קי"ז אות ח' כתב:

"הגר"ח ז"ל שם כתב דאם אינו מכיר שפת היהודים, אף שאומר שהוא ישראל אינו נאמן ואין כאן רוב הבאים לפנינו בחזקת יהדות ישראל הם,

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ולכן אינו נאמן לומר גר הוא במיגו. ונראה שהכי קים ליה למרן ז"ל במקום הנידון ושעתו, אבל אי אפשר לכלול כללא בזה דהרבה יהודים שכיחים בשפה אחרת אם הם יחידים נטמעים או רבים, ורוב הבאים בתורת יהדות ישראל הם בכל לשון.

והם הם הדברים שאמרנו, שהכול תלוי לפי הזמן והמקום, ומשמע שסמכין על כך רובא, אם אכן זהו מנהג רוב ישראל בדבר הזה, ולפי זה כיוון שכפי שכתבנו רוב הציבור אינם שומרי מצוות, ומנהג ישראל והיהודים במקומות רבים שאינם שומרי מצוות, אין זה מהווה ריעותא וסותר את חזקת היהדות של האומר ישראל אני, ולפי זה דין רוב ינהג גם כיום.

ועיין בתשובות אגרות משה ח' אבן העזר סימן ו' שכתב וזו לשונו:

"ובדבר מה שאין ראיה על אם אשתו שהייתה יהודית רק מה שהיא אמרה לבתה ולו שהיא יהודית, נראה דלתוספות ורא"ש יבמות דף מ"ז דבאדם שבא ואמר ישראל אני נאמן משום דרוב הבאין לפנינו בתורת יהדות ישראל הם, אינו דוקא שראינו שומרי תורה ומצוות אלא אף על אמירתם לבד שהוא ישראל הוה הרוב ישראל משום דעכו"ם לא יאמרו על עצמם שהם ישראלים בכל המדינות שידוע שרובא דרובא דהעכו"ם ואולי כולם הם שונאי ישראל ומתביישים לומר שהם ישראלים, וכ"ש באישה שהיא נשואה לעכו"ם שאם היא גם כן עכו"ם לא תאמר על עצמה שהיא ישראלית ויש להאמינה למה שאמרה שהיא ישראלית."

חזינן שסברה זו שמי שאומר ישראל אני, היא סברה עצמית ובנויה על כך רובא. ועיקר טעמא שגוי לא יאמר על עצמו שהוא יהודי. והדברים נכונים דוודאי בימינו שיש שנאת ישראל גדולה בין האומות, שמי שאינו יהודי לא יאמר ישראל אני. ולדאבוננו גם יהודים מתנערים מיהדותם. ולפי זה יש לומר כמו שכתבנו לעיל שבזמן הזה שרוב היהודים אינם שומרי מצוות, אף מי שאינו שומר מצוות ואומר ישראל אני נאמן. אך במה דברים אמורים בשאין ריעותא, אך כשאיכא ריעותא כלשהי הסותרת את אמירתו צריכים לברר הדברים.

(ט) הן אמת ראיתי שהגריא"ה הרצוג בתשובה שהובאה בפסקים וכתבים אבן העזר סימן כ"ג (והיא בשו"ת היכל יצחק סימן י"ז) פלפל להסביר כך נאמנות לומר ישראל אני וזו לשונו:

"ואמנם יש להתבונן, מה טעם נאמן הבא ממקום רחוק ואומר ישראל אני בלי שום ראיה, איך הוא נאמן להעיד על עצמו. תינח קצת בגברא שיש ראיה ממה שהוא מהול, (אף דיש נכרים שנימולים, זה לא שכיח), ומספיק על כל פנים לערער את הרוב, (וכהא דאמרין רוב הנישאות בתולות יש להן קול וזו אין לה קול איתרע לה רובא, כתובות ט"ז, ואף כאן רוב הגוים אינם נימולים וכו') אבל עדיין הדבר ספק. ואם משום שבידו לגייר את עצמו, הלא זה לא נקרא בידו. ועוד דתינח איש, אישה מאי איכא למימר, שאין המילה ראיה כלל, ועוד הפריעה נופל בגדול כדאשכחן באברהם. ואל תאמר שזה הוא משום מילתא דעבידא לאיגלויי, וכדעת הרמב"ם ז"ל שבמילתא דעבידא לאיגלויי ע"א נאמן מדאורייתא, הרי אין כאן עד אחד אלא הוא, והרי הוא ספק גוי. ויש לפקפק ולפלפל בזה הרבה.

ואפשר שכוונת הראשונים ז"ל, כשבא אדם לפנינו ודעתנו מתישבת עלינו שהוא ישראל, שידוע דרכי היהודים וכו' וניכר מתוכו, אלא שאעפ"כ יש להסתפק שמא למד דרכי היהודים וגדל ביניהם והוא עצמו גוי, ההכרה שלנו היא כסימנים, ובצירוף הסברא של מילתא דעבידא לאיגלויי, אף שלעצמה אינה מספיקה, אנו מחזיקים אותו לישראל גמור."

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ומשמע מדבריו שבעינין שיודע דרכי היהודים ועל ידי זה הוי כסימנים שהוא יהודי ומצרפים לסברה זו דין מילתא דעבידא לאיגלווי שלא מועיל בפני עצמו. ולדבריו בעינין דוקא שנוהג בדרכי היהודים, ורק אחרי זה יאמן. ולפי זה במי שאינו שומר מצוות ואינו נוהג בדרכי היהודים לא יאמן (ולסברתו יש לעיין אם נוהג בדרכי היהודים שאינם שומרי מצוות, האם דבר זה יהיה כסימן שהוא יהודי). ובאמת אינני מבין הדברים שהרי הבאנו לעיל דברי הראשונים (והגריא"ה הזכיר דברי התוספות בדבריו שם), והם כתבו שהאי סברה היא משום דסמכינן על רוב, והוי חזקה הבאה מתוך רוב, או מטעם מילתא דעבידא לאיגלווי דהזכירו הריטב"א והנימוק"י (ולא כמו שכתב הגריא"ה). והרי כבר כתבנו שראית התוספות היא מעובדא דפסחים ששם הייתה רק אמירתו ואין זכר שנהג בדרכי היהודים, וכן בעובדא דיבמות מה, א דאביו היה נכרי ולא הוי ריעותא.

ויש להביא קצת ראיה לסברה זו (ראיה שהוזכרה בפס"ד של הגר"י רונטל זצ"ל בפד"ר חלק ב' עמוד 61) ממה שכתב המרדכי ביבמות רמז ל"ו, שכתב בביאור דברי הגמרא ביבמות מ"ה במי שהוחזקה לנכריה או שפחה שאפשר להכשירה ואת ביתה, דאמרינן מי לא טבלה לנידותה. וכתב שם:

"ודוקא שהיו רגילין לנהוג בתורת יהדות בפרהסיה מקמי טבילת נידה וקרי... אבל לא נהג בתורת יהדות הא אמר לקמן מעשה באחד שבא ואמר נתגיירתי ביני לבין עצמי וכו' עד לדבריך עכו"ם אתה משמע אף בדיעבד נמי לא, אביאסף."

ומשמע שהסוגיא דדף מ"ה, ע"ב מיירי בנוהגת בתורת יהדות ולכן אף שהוחזקה לעכו"ם סמכינן על טבילת נידה. אבל באינה נוהגת בתורת יהדות לא סמכינן על אמירתה היכא שהוחזקה כמבואר בדף מ"ז ע"א. ובהמשך שם כתב עוד המרדכי:

"והני מילי כשידוע לנו שהיא עכו"ם אז צריך להביא ראיה אבל אם לא נודע לנו שהיא עכו"ם סמכינן עליה... משמע אם אמר נתגיירתי בבית דין הוא נאמן בלי ראיה, אביאסף."

עיין שם בדבריו. ומשמע שסבר כדעת רבינו תם והראשונים שנאמן לומר ישראל אני, ומשמע אף שאינו נוהג בדרכי יהדות כמבואר בדבריו.

הטעם שנהגו בתי הדין לבקש ראיות ליהדות הטוען

ולכן נראה לומר בביאור הדברים דכל מי שבא ואומר ישראל אני נאמן מעיקר הדין, והאחרונים העידו שמשיאין לו אישה ולא נהגו לבדוקו. ואף אם נימא שיש לחשוש לדעת הרמ"ה והדעה הראשונה במ"מ היינו לבדוק לכתחילה משום מעלה. אך כל זה הוא דווקא היכא דליכא ריעותא, אבל היכא דאיכא ריעותא חובה לבדוק ולהביא ראיה, שעצם הריעותא מוכיחה שיצא מכלל רוב. ושוב יש מקום לומר שצריך ראיה לכל הפחות משום מעלה ביוחסין כדעת הרמב"ם ואולי גם מעיקר הדין.

ומהאי טעמא מנהג בתי דין לבקש ראיות, ועל כל פנים ראיה שיכול להשיג בקלות ואמורה להיות תחת ידו, ממי שאומר ישראל אני. ומהאי טעמא בתקנות רישום נישואין הישנות היה נדרש שהרב רושם הנישואין יחקור וידרוש ככל יכולתו, והמבקש יביא ראיה ליהדותו (אף בבאים מחו"ל) ונהגו לסמוך על ראיה כלשהי, ואכן במקרים רבים התברר לנו שהרב רושם הנישואין טעה או הוטעה, מפני שלא חשב לדרוש ראיה גמורה. ומסיבה זו אנו מבקשים מעולי ברה"מ שיציגו תעודות לידה, דתעודות אלו מצויות בידם, על כל פנים היוצאים בשנים

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מאוחרות, ומהימנותם כשטר העולה בערכאות של עכו"ם. ומי שאין לו תעודה, זה לכשעצמו הוי ריעותא. וכן מהבאים מצרפת שהרבה מהיהודים נישאים בבית דין ויש בידיהם כתובות ויש בידיהם תעודות משפחה, אנו מבקשים שיציגום. ומי שאין לו אחד מהמסמכים הללו הוי ריעותא. ושוב יש לעיין בכל מקרה ומקרה אם ניתן לסמוך על אמירתו ישראל אני.

אך דבר זה הוא דוקא במקום שיכול להביא ראיות והראיות אמורות להיות מצויות תחת ידיו, אך במקום שיש הסבר הגיוני מדוע אין לו ראיות, כגון העולים לארץ אחרי השואה שידוע שלא הייתה להם אפשרות שיהיו מסמכים תחת ידם, דהכל אבד בשואה. ומהאי טעמא נקבע בחוק הירושה שמי שקיימו משק בית משותף יורשים זה את זה, מפני שכשנחקק חוק הירושה היו זוגות נשואים רבים שלא היו יכולים להוכיח נישואיהם. ומעשים בכל יום שבאים לפנינו בני זוג מבוגרים לאשר נישואיהם (לצורך קבלת אזרחות זרה או זכויות במקום המוצא), ואין באפשרותם להציג ראיות לדבר זה, וסמכין על מה שהוחזקו. וכן לגבי העולים מבריה"מ בשנות השבעים, שידוע שלא הייתה להם אפשרות ברוב המקרים להוציא תעודותיהם. וכן בעולים מארה"ב ומארצות רבות אחרות, הרבה פעמים אין בידם אפשרות להציג אישור על יהדותם, ובפרט מי שאינם שומרים מצוות ולא היו קשורים לקהילה, שאין באפשרותם להציג מסמך המורה על יהדותם, אך ברור שאין בדבר ריעותא. ובמקרה זה על בית הדין לדון בכל מקרה לגופו, שאם אין ריעותא יאמן באמירתו ישראל אני.

וקצת נראה להביא ראיה לדבר ממקורה של הלכה זו בפסחים ג' ע"ב בהוא ארמאה שבפעם הראשונה שאמר ישראל אני לא בדקוהו וסמכו על אמירתו. ובפעם השנייה שביקש שיתנו לו מהאליה, והדבר עורר תמיהתם והוי ריעותא, ולכן בדקו אחריו ומצאו שאכן הוא עכו"ם.

ולכן נראה לומר שבכל מקרה יש לבדוק לגופו, ואם אין ריעותא במה שאינו יכול להביא ראיה, שוב אזלינן בתר עיקר דינא שנאמן לומר ישראל אני.

(י) ויש לתת טעם נוסף, המסביר מנהגם של בתי הדין. דהנה ידוע דעל פי דין, יהודי הוא מי שנולד לאם יהודייה אף אם אביו נכרי, או שנתגייר כהלכה. אך מה שברור לנו אינו ברור למתגוררים בארצות חוץ, דיש מהם החושבים שאם אביהם יהודי אף אם אמם נוכרייה, הם רואים עצמם כיהודים. ולפעמים אף אצל הנכרים הם נחשבים כיהודים, אף שאין הם יהודים על פי ההלכה. והוא הדין מי שנתגיירו בגיורים רפורמים או קונסרבטיביים וכן גיורים אחרים, שלא בהכרח יש להם תוקף על פי ההלכה, אך אנשים אלו רואים עצמם כיהודים. ולפיכך מכיוון שיש אנשים כאלו, ובאים למדינת ישראל, ובאים לבית הדין ואומרים יהודי אני, חובתנו לבדוק על מה נסמכת אמירתם, האם אמירה זו היא מפני שהוא בן לאם יהודייה, או שטוען טענה זו מפני שחושב שהוא יהודי מהטעמים שאמרנו לעיל, ולפיכך בודקים מי אביו ומי אמו כדי לדעת על סמך מה אמר דבריו. ולפי זה במקרה שמברר דבריו ואומר שהוא יהודי מפני שאמו יהודייה, יש לומר שמשורת הדין נאמן בדבריו, ואף אם לא יביא ראיה לדבריו, וכפי שהעידו האחרונים שכך נהגו לסמוך על מי שבא ואומר ישראל אני.

ועוד יש לומר שמנהג בתי הדין לברר הוא מפני שחששו לדעת הרמ"ה, שהבית שמואל פסק להכריע כמותו וכדעה הראשונה שכתב המגיד משנה, וכן כתב הבית הלל שדבריו הובאו בבאר היטב שכן נהגו בליטא, ולהכי מחמירין לברר לכתחילה למצוא ראיות ליהדותו של המבקש. עם זאת, לעניין הלכה למעשה היכא שלא נמצאה ריעותא באמירתו ישראל אני, אף שאין לנו ראיות

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מוחלטות לטענתו זו, יש לסמוך על דבריו ולאשר יהדותו כפי עיקר הדין וכפשוט דברי הראשונים, הטור והשולחן ערוך.

אך יש לעיין מה הדין בזמן הזה במי שבא ואומר יהודי אני ולא בדקנו אותו, או שבדקנו אותו ואינו יודע ייחוסם של אביו ואמו, אלא שטוען שכך שמע מהם או מאחרים, האם בכהאי גוונא יאמן באמירתו זו, דנהי דבימים קדמונים לא היה מקום למיחש שמא רק אביו יהודי ולא אמו, אך כיום ידוע שיש מחזיקים עצמם ליהודים או שהגויים מחזיקים אותם ליהודים, אף שרק אביהם, ואולי רק סבם, היו יהודים. ולכאורה נראה לומר שגם בכהאי גוונא נימא דזיל בתר טעמא, שהרי כתבו התוספות והראשונים דטעמא דמאמינים לו משום דרוב הבאים לפנינו ואומרים ישראל אני, רובם אכן ישראל. ואם כן, אף בהאי מילתא יש לומר שכיוון שרוב הבאים לפנינו ואומרים שהם יהודים, הם אכן יהודים מאם ואב, או על כל פנים מאם, שוב יש להאמין לו מעיקר הדין אף בכהאי גוונא. וצ"ע בזה. ואף לסברה זו לכאורה הדבר תלוי בזמן ובמקום אם אכן יש רוב בזה. ולפי זה בזמן הזה שהתרבו נישואי התערובת, יש לעיין בכל מקרה לגופו לגבי המקום ממנו הגיע האומר, האם רוב זה אכן קיים. וצריך בירור בזה לעת הפנאי, ועל כל פנים במי שבאים ממקומות אלו ודאי שצריך בירור היטב, על סמך מה הוא אומר ישראל אני.

והנה הדברים הנ"ל אמורים לסברת הראשונים דהוי הוחזק מכח רוב. אמנם יש לעיין עוד לסברת הריטב"א והנימוקי יוסף בעולים ממקומות שונים, מה הגדר של איכא לביירוני. וצריך לומר שהסברה שלא משקר אינשי, היא במקום שאיכא לביירוני בקלות יחסית, אך במקום שיהיה קשה לברר אף אם נרצה, הך סברה לא קיימת. ולפי זה יש לעיין בעולים מברה"מ כיום ואין להם תעודות ונותנים טעם לדבר, או עולי שנות השבעים ושנת 1990, שלא יכלו להוציא תעודות, האם יאמן באמירה זו שלכאורה איכא לביירוני על ידי פנייה למשרדי הזאקס, שכך נהגו הקונסולים הישראלים בעת העלייה. וכן איכא לביירוני על ידי חיפוש עדים שהגיעו ממקומם, ולעולי ברה"מ ידוע בדרך כלל על בני עירם אם יהודים הם או לא. ואף שבעלמא אין אנו סומכים על הכתוב בספרי הזאקס, משום דאדם יכול לשנות הרישום באופנים שונים, וכן איננו סומכים על עדים שאדם מביא, דחזינן דעניין זה קל בעיני היוצאים מברה"מ, שאינם מקפידים תמיד לומר האמת בעניין יהדות, אך עדיין יש לומר שמי שבא בפנינו ואומר שהוא יהודי, האם נימא לסברה זו, כיוון דאיכא לביירוני לא משקר אינשי, או שנימא שמכיוון שראינו שהרבה מהעולים בשנת 1990 וגם לאחר מכן, לא נמנעו להציג עצמם כיהודים, אף שלא היו כן, משום שלא אכפת להם שיתגלה שיקרם, ובטלה סברה זו לגביהם. וצריך עיון בזה, ואין כאן מקומו.

ועל כל פנים לעניין נידון דידן, מכיוון שהאם [מ'] שהגיעה בשנת 1965 מפולין, וידוע שהוריה נהרגו במלחמה, אין ספק שלא היו לה תעודות להוכיח יהדותה. מסתבר שיהדותה נבדקה על ידי הקונסוליה כשעלתה, ומסתבר שהדבר נבדק שנית בארץ, ובפרט לאחר שגילו שבעלה אינו יהודי. כמו כן אין ספק שבתקופה בה נישאו הוריה אחוז נישואי התערובת היה נמוך, אם בכלל הייתה אפשרות לנישואי תערובת בתקופה בה נישאו (אם נקבל לטענת המשיבה שלאמה הייתה אחות מבוגרת ממנה בשנים רבות), ולפיכך ודאי נאמנת באמירתה שהיא יהודייה, ובפרט למה שכתבנו שלמי שאינם יהודים לא הייתה סיבה לבוא לארץ באותה תקופה, ולפיכך יש להאמינה באמירתה שהיא יהודייה. ובוודאי מסתבר שכשבאה המשיבה להירשם לנישואין אצל הרב פוגלמן, ואחר כך עשה מעשה והשיא את המשיבה. ומעתה יש לומר שהאם [מ'] והמשיבה נאמנות באמירתן שהן יהודיות, ובאמירה זו ובעובדה שנישאה והתגרשה כדת משה וישראל, החזיקה עצמה כיהודייה, וקיימא לן שסומכים על החזקות.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אם יש לסמוך על חזקה של הטוען ליהדותו

ומקור האי דינא שסמכין על חזקה הוא בקידושין פ' ע"א:

"דא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן מלקין על החזקות סוקלין ושורפין על החזקות ואין שורפין תרומה על החזקות. מלקין על החזקות כרב יהודה, דאמר רב יהודה הוחזקה נידה בשכינותיה בעלה לוקה עליה משום נדה. סוקלין ושורפין על החזקות כדרכה בר רב הונא דאמר רבה בר רב הונא איש ואישה תינוק ותינוקת שהגדילו בתוך הבית נסקלין זה על זה. ונשרפין זה על זה א"ר שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא מעשה באישה שבאת לירושלים ותינוק מורכב לה על כתיפה והגדילתו ובא עליה והביאום לבית דין וסקלום לא מפני שבנה ודאי אלא מפני שכרוך אחריה."

והא דהוחזקה נדה פרש"י שם:

"שראו שכינותיה שהיא היום הייתה מלובשת בגדי נידותה."

ופשט הדברים משמע שעושה מעשה המוכיח שהיא נדה, ועל כל פנים הידיעה על נידתה היא מפיה. ויש לדון אם דווקא בלובשת בגדי נידותה או אף באומרת סגי. ולגבי הוחזקו כשאר בשר מיירי בחזקת התנהגות, דהיינו בנוהגים כאיש ואישה והילדים שעמם מוחזקים כילדיהם. וכמו שכתב רש"י:

"בחזקת שהיא אשתו ואלו בניהם..."

והוא הדין שמוחזקים בזה התינוק והתינוקת כאח ואחות.

ושם ס"ג ע"ב איתא, דאישה שאמרה נתקדשתי ובא אחר ואמר לי נתקדשה, אין מאמינים לו לכונסה, וש"מ שבאמירתה זו הוחזקה למקודשת, ולכן חיישינן שמא לא הוא המקדש, וש"מ שבדיבור גרידא היא מוחזקת לאשת איש. אמנם יש לומר דהטעם הוא משום דשוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא, ואין ראייה מכאן שיש להחזיקה על פי דיבורה.

אמנם בהמשך שם:

"אמר רב אסי ומדינא באומרת נתקדשתי שאין סוקלין."

ופרש"י:

"באומרת נתקדשתי וזינתה אחר כן שאין סוקלין על פיה ואעפ"י שהחזיקה עצמה קודם הזנות בחזקת ארוסה."

ופשט הדברים מיירי שאמרה והוחזקה כארוסה על פי דיבורה, ואפילו הכי אין סוקלין אותה. ויש לפרש הדברים בשני דרכים, או שנימא שעל פי דיבורה גרידא לא מיקרי הוחזקה כארוסה, ומשכך אין מקום לסוקלה, או שנימא שאין הכי נמי גם על מה שנודע רק מדיבורה מיקרי הוחזקה, אלא שחזקה זו לא מועילה להיות חזקה גמורה לסקול עליה. ומדברי רש"י בד"ה לדידה לא הימנה שכתב:

"ואין סוקלין ולענין דיני נפשות לא קטלינן משום חששא, ולענין איסורא טעמא אחרינא הוא דשוויה לנפשה חתיכה דאיסורא."

דהיינו שעל פי דיבורה גרידא נתקדשתי לא מיקרי שהוחזקה לאשת איש, מיהו היא עצמה נאסרה משום דשוויה אנפשה חתיכה דאיסורא ואין חזקה שהיא אשת איש. ולפי זה חזקה על פי הדיבור לא מועיל אלא לאסור, אך להתיר לא יועיל במה שהוחזק על ידי הדיבור. ומי שאומר שהוא יהודי לא יוחזק על ידי הדיבור גרידא להתירו בבת ישראל, דנהי דמהימן לאשוויה עליו איסורא לחומרא, לא יהיה מוחזק כישראל להתירו בבת ישראל. אמנם לולא דברי רש"י יש לומר

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שבאמירתה הוחזקה למקודשת, אך חזקה זו שעל פי אמירתה אף דהוי דאורייתא אינו רק לעניין עצם הדין, אבל לא לעניין קטלא וכדעת רב שם, שגם לאב שהוא נאמן מהתורה – לא האמינתו תורה אלא לעניין איסורא ולא לעניין קטלא.

אמנם יש לפרש לכאורה את דברי הגמרא באופן אחר. דהנה בעניין אב שאומר קידשתי את בתי שנאמן מיד, ואפילו לא הוחזקה כמקודשת שהדבר לא התפרסם ולא ידוע. והוא הדין באומרת נתקדשתי דנאסרה מיד באמירתה ואף על פי שלא התפרסם דיבורה ולא הוחזקה בעיני העולם כמקודשת. ולפי זה סוגית הגמרא לא מיירי בהחזקה כלל, אלא מיירי שיש רק אמירתה גרידא ועדיין לא הוחזקה. ובכהאי גוונא מכיוון שלא הימנה רחמנא וליכא נמי הוחזקה מקודשת על פי דיבורה, ולכן כל איסורה הוי משום דשוויה אנפשיה חתיכה דאיסורא, ולא מפני שאנו מחזיקים אותה כמקודשת.

שוב ראיתי שהדברים מפורשים בדברי תוספות הרי"ד בקידושין שם שכתב וזו לשונו:

“פירוש, ודווקא אם לא הוחזקה בעיר מקודשת, אבל אם הוחזקה בעיר מקודשת, בין על פי האב בין על פייה, סוקלין. כדבעינן למימר בפירקא דלקמן (פ' ע"א) הוחזקה נדה בשכנותיה בעלה לוקה עליה משום נדה, ואמרין נמי איש ואישה תינוק ותינוקת שהגדילו בתוך הבית נסקלין זה על זה ונשרפין זה על זה. והתם אין עדים בדבר, אלא בדברי פיהם הוחזקו ומהימני אף לעונשים, אלא לאו שמע מינה האי באיתחזק והאי דלא איתחזק. ובירושלמי (פרק ד' הלכה י') גרסינן התם, תני איש ואישה שבאו ממדינת הים הוא אומר אשתי היא והיא אומרת בעלי הוא אין הורגין עליהם משום אשת איש, הוחזקו הורגים עליהן, עד כמה היא חזקה, משום רבי יוחנן אמרין] עד שלוש יום. אלמא בעדות פיהן אין הורגין, אבל אם הוחזקו שלשים יום הורגין אף על פי שאותה החזקה לא הייתה אלא על פיהן.”

חזינן לדעתיה שסוגית הגמרא מיירי כשלא הוחזקה על פי דיבורה, אבל היכא שהוחזקה – ודאי סוקלים על מה שהוחזק לנו.

אך עיין בחידושי המאירי שכתב:

“שאין סוקלין לא את הבועל ולא את הבת על ידו עד שיתברר הקידושין בעדים שחזקת אירוסין אינה חזקה.”

ופשט דבריו מורה שחזקה שהוחזקה מאורסת לא מיקרי חזקה, ונראה משום דחזקה זו היא על פי דיבור האב או דיבורה. ועיין שם ראייה אחרת – שחזקה שהוחזקה בדיבור לא הוי חזקה לסקול עליה.

ובכתובות כ"ב ע"א איתא: **(יא)**

“ת"ר האישה שאמרה אשת איש אני וחזרה ואמרה פנויה אני נאמנת והא שוויה לנפשה חתיכה דאיסורא, אמר רבא בר רב הונא כגון שנתנה אמתלא לדבריה תניא נמי הכי, אמרה אשת איש אני וחזרה ואמרה פנויה אני אינה נאמנת ואם נתנה אמתלא לדבריה נאמנת ומעשה נמי באישה אחת גדולה שהייתה גדולה בנוי וקפצו עליה בני אדם לקדשה ואמרה להם מקודשת אני. לימים עמדה וקידשה את עצמה. אמרו לה חכמים: מה ראית לעשות כן? אמרה להם: בתחלה שבאו עלי אנשים שאינם מהוגנים אמרתי מקודשת אני, עכשיו שבאו עלי אנשים מהוגנים עמדתי וקדשתי את עצמי. וזו הלכה העלה רב אחא שר הבירה לפני חכמים באושא ואמרו אם נתנה אמתלא לדבריה נאמנת.”

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

חזינן מסוגית הגמרא דהיכא דאמרה אשת איש ולא הוחזקה על ידי מעשה נאמנת על כל פנים מדין שוויה אנפשיה חתיכה דאיסורא. ובסוגית הגמרא משמע שאפילו הוחזקה ימים רבים נאמנת לחזור בה באמתלא. ויש לעיין האם טעם הדבר שנאמנת לחזור באמתלא הוא משום דלא מקרי הוחזקה אשת איש כיוון שאין כאן אלא דיבורה, ולפי זה אף שעמדה ימים רבים בדיבור זה לא מקרי הוחזקה. בדיבור בלא מעשה המוכיח לא מקרי הוחזקה, או שנימא שגם בכהאי גוונא הוי הוחזקה, אלא כיוון שנותנת אמתלא לדבריה אחרי כן איגלאי מילתא, שמה שהוחזקה אשת איש הייתה חזקה בטעות. ולדעת התוספות ר"ד שהבאתי לעיל שאם הוחזקה זמן רב סוקלין עליה, צריכים לומר כמו שכתבנו, שאם נתנה אמתלא איגלאי מילתא שמה שהוחזקה הוי חזקה בטעות. ועיין בחידושי הרשב"א בכתובות שם:

”איכא למסמך אמתלא דדברים הניכרים הן, דהיה לה לחוש ולהערים ולומר כך כדי שלא ירעו אותה אנשים שאינם מהוגנין.”

והנה הך דינא שסוקלין ושורפיין על החזקה מבואר בירושלמי קידושין פ"ד ה"י שכתבו שם:

”תני איש ואישה שבאו ממדינת הים הוא אומר אשתי היא והיא אומרת בעלי הוא אין הורגין עליהן משום אשת איש. הוחזקו הורגין עליהן משום אשת איש. עד כמה היא חזקה ר' יונה ר' בא רבי חייה בשם רבי יוחנן עד שלשים יום.”

[...]

ומניין שהורגין על החזקות ר' שמואל בריה דרבי יוסי בי ר' בון אמר כתיב ומכה אביו ואמו מות יומת, וכי דבר בריא הוא שזה הוא אביו והלא חזקה היא שהוא אביו ואת אמר הורגין אף הכא הורגין.”

ומפשט דברי הירושלמי משמע שבאמירה בעלמא זו אשתי וזה בעלי אינה מועילה ליצור חזקה, אלא בעינן חזקה נמי, ופשט הדברים משמע דבעינן הוחזק שלשים יום. ובירושלמי לא מפרש מהי החזקה, ופשט דבריו מיירי דבעינן שיעברו שלשים יום אחרי אמירה זו ולא הזכיר שבעינן שנוהגין זה עם זו כאיש ואשתו וכמו דמבואר בבבלי.

והירושלמי מביא ראיה להך דינא דהוחזק ממכה אביו ואמו. ובבית שמואל סימן י"ט ס"ק א' הקשה על דברים אלו, שבחולין ילפינן הדין שאזלינן בתר רובא ממכה אביו ואמו, ועוד הקשה מדוע לא ילפינן בחולין שם דין חזקה ממכה אביו ואמו, ועיין בשו"ת תשב"ץ חלק ג' סימן ר"ז מה שכתב בהאי מילתא. וכבר עמדו ביישוב הדברים באחרונים, דאינם דומים דברי הירושלמי דמיירי בהוחזק ע"י התנהגות לחזקה דילפינן בחולין י' ע"א דמיירי בחזקה דמעיקרא, דאמרינן כיוון שידוע שזה היה המצב תלינן דלא השתנה, והא דילפינן ממכה אביו ואמו הוא דין רוב, והוא הדין דילפינן דין הוחזק. וכמו שכתב החתם סופר ועוד אחרונים, דדין מכה אביו ואמו ילפינן אפילו בבאו לפנינו איש ואישה ויש להם בן, ולא ראינוה יולדת, דמעצם זה שנוהגים זה עם זה כבעל ואישה אנו יודעים שהוחזקו נשואים, אף שלא היו עדים בעת הקידושין. וכיוון שהוחזקה נשואה, שוב תלינן שהבן הוא בנו של הבעל ומשום דרוב בעילות אחרי הבעל. ולפי זה תרתי ילפינן מינה, וללא הני תרתי לא יהיה קיים הדין, דבעינן שהוחזקו לאיש ואישה שהבעל הוא בעל האשה, ואחרי שהוחזקו בעינן לדין רוב בעילות אחר הבעל כדי לקבוע שהוא בנו של הבעל. ואם כן תרתי ילפינן מהך דינא של מכה אביו ואמו. ודין רוב שילפינן בחולין אינו עומד בפני עצמו, אלא אחרי שילפינן לסמוך על מה שהוחזקו כבעל ואשה, שוב יש לומר בשלב השני, שעל פי דין רוב נקבע שהנ"ל אביו, ובדין הוחזק כבנו לא סגי, דדילמא אף שמוחזק כבנו ומתנהג עימו כבנו, הרי זה חזקה בטעות, שאף שאשתו ילדה מאן לימא לן דהוא האב. ועל

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כרחך מדין רובא דרוב בעילות אחר הבעל, תלינן שהוא אביו. ויש להאריך בזה, ואין כאן מקומו.

(יב) והרמב"ם הביא הך דינא בהלכות איסורי ביאה פרק א' הלכה כ' – הלכה כ"ג, וזו לשונו:

כ. מי שהוחזק בשאר בשר דנין בו על פי החזקה אף על פי שאין שם ראיה ברורה שזה קרוב. ומלקין ושורפין וסוקלין וחונקין על חזקה זו. כיצד הרי שהוחזק שזו אחותו או בתו או אמו ובא עליה בעדים הרי זה לוקה או נשרף או נסקל ואע"פ שאין שם ראיה ברורה שזו היא אחותו או אמו או בתו אלא בחזקה בלבד. ומעשה באישה אחת שבאת לירושלם ותינוק מורכב לה על כתפה והגדילתו בחזקת שהוא בנה ובא עליה והביאוה לבית דין וסקלוה. ראיה לדין זה מה שדנה תורה במקלל אביו ומכה אביו שיומת ומנין לנו ראיה ברורה שזה אביו אלא בחזקה כך שאר קרובים בחזקה.

כא. איש ואישה שבאו ממדינת הים הוא אומר זאת אשתי והיא אומרת זה בעלי אם הוחזקה בעיר שלשים יום שהיא אשתו הורגין עליה אבל בתוך השלשים יום אין הורגין עליה משום אשת איש.

כב. האישה שהוחזקה נדה בשכונותיה בעלה לוקה עליה משום נדה [...]

כג. האב שאמר בתי זו מקודשת היא לזה אע"פ שהוא נאמן ותנשא לו אם זינת אינה נסקלת על פיו עד שיהיו שם עדים שנתארסה בפניהם. וכן האישה שאמרה מקודשת אני אינה נהרגת על פיה עד שיהיו שם עדים או תוחזק.

והנה הרמב"ם בתחילה בהלכה כ' כתב שדנין אף דיני נפשות על מי שהוחזק קרוב, ובתחילה הביא המעשה שמובא בקידושין פ' ע"א דמיירי בהוחזק על ידי מעשה, והביא ראיית הירושלמי לדין זה. ובהלכה כ"א כתב שמייירי באומרים זה על זו, והוחזקו בעיר שלשים יום ומקורו מדברי הירושלמי. ועיין ביאור הגר"א שהביא ראיה להך דינא מבבא בתרא קס"ז ע"א דלהוחזק שם סגי בשלושים יום. ובהלכה כ"ב הביא דין הוחזקה נדה בשכונותיה דאיתא בקידושין פ' ע"א ובכתובות כ"ג ע"א, וגם בזה לא הגדיר במה הוחזקה. ובהגהות מימוניות הביא דברי רש"י דמיירי בלובשת בגדי נידותה. ובהלכה כ"ג הזכיר הרמב"ם דברי הגמרא בקידושין ס"ג ע"ב שבאישה שאמרה נתקדשתי אינה נהרגת, אך סייג ששם מיירי שלא הוחזקה ולכן לא נהרגת בדיבורה, אבל בהוחזקה נהרגת. ופשט הדברים הוא שהוחזקה על ידי הדיבור התקדשתי, דהרי במי שנתקדשה אין מעשה המוכיח על הקשר ביניהם, וש"מ שמהני הוחזק בכהאי גוונא אף לסקול עליו, אף שלכאורה לא הוחזקה במעשה. ואף ששנינו בכתובות כב, דאם אומרת אמתלא לאמירתה התקדשתי בטלה החזקה שהוחזקה, כל עוד לא התבטלה סוקלים על פיה. ועיין בזה בש"ש ש"ו מה שהאריך לדון אם במקום שיכול לחזור באמתלא אם סוקלין, עיין שם שהביא תשובת חכמי פרוינציא ומה שדן בדבריהם, ואין כאן מקומו.

והרמב"ם בהלכות איסורי ביאה פרק כ' הלכה י"ג כתב:

מי שבא בזמן הזה ואמר כהן אני אינו נאמן ואין מעלין אותו לכהונה על פי עצמו ולא יקרא בתורה ראשון ולא ישא את כפיו ולא יאכל בקדשי הגבול [...] אבל אוסר עצמו בגרושה וזונה וחללה ואינו מטמא למתים ואם נשא או נטמא לוקה [...] "

והאחרונים הקשו מאי שנא הך דינא מאומרת נתקדשתי שאין סוקלין על פי אמירתה וכמו שפסק הרמב"ם בפרק א' הלכה כ"ג. ובמשנה למלך שם כתב לתרץ דמיירי בהוחזק, ואזיל לטעמיה בפרק א' שהיכא שהוחזקה בדיבורה נתקדשתי, סוקלין על פיה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אך אם כן יקשה, דאי מיירי בהחזק מדוע לא יקרא בתורה ראשון וכו', ולכאורה משמע דהוי ריעותא בהך חזקה שהרי בפועל אין מתנהגים עימו ככהן. ובמחנה אפרים שם כתב לחלק בין אומרת נתקדשתי שבאמירתה סותרת חזקת פנויה הקודמת, לאומר כהן אני דאמירתו אינה סותרת חזקה ולכן נאמן בה. ולדבריו, דברי הרמב"ם מיירי היכא שלא הוחזק. ובתבואות שור קידושין פ' כתב גם הוא דדברי הרמב"ם מיירי היכא שלא הוחזק. ועיין בשב שמעתתא שמעתתא ו' סוף פרק י' שהכריע כדברי המשנה למלך, וכבר האריכו ופלפלו בזה האחרונים. ולשיטת התבואות שור והמחנה אפרים היכא שהוחזק הוי חזקה לכולי עלמא.

ובביאור הגר"א סימן ג' אות י"א כתב שלגבי עצמו נאמן אף בלא הוחזק ואף דהוי שוויה אנפשיה חתיכה דאיסורא הוא לוקה על פי מה שהחזיק את עצמו, והאריכו בזה האחרונים ואכ"מ. ולדעת הגר"א מה ששנינו לגבי הוחזקה נדה בשכנותיה הוא לגבי בעלה, אבל לגבי עצמה מהימנה, וכמו שכתב התבואות שור. ועיין בתשובות הרמ"א סימן ב' שפשיטא ליה שהוחזקה מהני לגבי אחרים, והסתפק לומר אם דין הוחזקה מהני גם לגבי האישה עצמה, שהרי היא יודעת האמת ואם טוענת אינני נדה לא נלקה אותה, או שמכיוון שהוחזקה, הוי חזקה גמורה גם לגבי עצמה. ומשמע קצת מדבריו שפשיטא ליה שאם לא הוחזקה ודאי שלא תלקה, ודבריו מטים למש"כ המל"מ והסכים עימו הש"ש, ועיין באחרונים מה שדנו ופלפלו בזה.

מקור הדין שמהני אמתלא

והנה הרמ"א בתשובתו כתב שיש ללמוד דין הוחזק:

"מעניין יצחק אבינו עם רבקה אשתו בשנותו את טעמו לפני אבימלך שאמר עליה אחותי היא ושמע עמה בסתר שנאמר וישקף אבימלך בעד החלון, הנה אף על פי שהוחזקה לכולם כאחותו מכל מקום היה מותר לשמש עמה... אלא שמע מינה דמאחר דהוי לה אמתלא... דהוי שפיר."

והוכיח מכאן שמהני אמתלא אף בהוחזקה, ומדבריו שמענין שמיקרי הוחזקה אף דהוי כדיבור בעלמא, ושמע מינה שגם כדיבורו בלא הוכחות נוספות הוי מוחזק. וכן יש להוכיח לכאורה גם ממעשה אברהם ושרה דהוחזקה לאחותו על פי הדיבור, דאם לא כן מה הצטדקו פרעה ואבימלך. ויש להאריך בזה, ואין כאן מקומו.

והנה בעיקר דין הוחזק כתב המהרי"ק בסימן פ"ז בעניין מי שהוחזקה מאורסת לפלוני וזו

לשנו:

"ועל אודות האישה שנתקדשה לאיש אחד ודר עמה וגם אמה אשר הייתה אחותו של המקדש החזיקה בחזקה שזו היא ארוסתו י"ב שנים ויותר ואח"כ נשתמד והיו מבקשים ממנו גט ולא יכלו להשיגו [...]"

דהא פשיטא דכיוון דיצא הקול זמן ארוך כל כך בלי הפסק שהייתה ארוסתו וכן הוחזקה בעירה וחזק לעירו כמבואר בשאלה שיש להחזיקה בחזקת מקודשת ואפילו לעניין מלקות היינו מלקים בכי האי גוונא כדאמרין בפ' בתרא דקדושין (פ' ע"א) אמר רבי יוחנן מלקין על החזקות הלא דבר פשוט הוא שאין לך דבר שאנו מחזיקין שהוא כן גדול מזה שהיא הוחזקה כל כך זמן שהיא ארוסתו וגם לאחר שנתפרדה החבילה היינו לאחר שנשתמד אכתי היא אגידא ביה ונתעגנה יותר משנתיים ימים לפי מה שנכתב בשאלה.

ופשיטא דאין לומר דלא מקרי חזקה אלא היכא שיש עמה מעשה גמור המעיד עליה כהיא דפרק עשרה יוחסין (שם) איש ואישה תינוק ותינוקת שהגדילו בבית נסקלים זה על זה ונשרפים זה על זה דהתם יש מעשה גדול המעיד על החזקה שהרי היא עמו כאישה עם בעלה לכל דבר וכן תינוק כרוך

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אחר אמו כדאיתא התם מעשה באישה אחת שבאתה מירושלים ותינוק מורכב על כתפה וכו' והביאה לבית דין וסקלוה לא מפני שבנה היה אלא מפני שכרוך אחריה, דודאי גבי דיני נפשות לסקול ולשרוף צריך חזקה גדולה כי הך כדכתיב ושפטו העדה והצילו ובכל דוכתא אמרינן ספק נפשות להקל [...] ומשום הכי בעינן שינהגו האיש והאישה זה עם זה בכל דרך איש עם אשתו וכן שיהיו הבנים כרוכים אחר האם בטרם שנוציא את זה לסקילה או לשריפה.

אבל לעניין אחר ואפילו להלקותו דפשיטא דגם בזה בעינן ראייה גדולה קודם שנלקהו מ"מ לא בעינן כולי האי אלא מכיון שאנו מוחזקין שכן הוא כלומר שזו אשתו של פלוני או שזו ארוסת פלוני פשיטא דמלקין על חזקה זו ולא בעינן מעשה מוכיח כמו בדיני נפשות, כדמשמע מתוך פרש"י שכתב וז"ל מלקין על חזקות על דבר שאנו מחזיקים בו שהוא כן ואפילו אין עדות בדבר עכ"ל. משמע בהדיא דלא בעינן רק שנהיה מוחזקים בו שכן הוא.

כיוצא בנדון הזה שהיו מוחזקים כל כך זמן שזו האישה נתארסה לאיש ההוא ואפילו לאחר שהשתמד הוחזק בה להיותה מקודשת כמו שתי שנים ופשיטא דהויה חזקה אלימתא לאוסרה מקל וחומר דמלקות שהרי אנו אוסרים מספק ואין אנו מלקין מספק וזה פשוט. ותדע שכן הוא דאפילו לענין מלקות לא בעינן חזקה אלימתא כל כך כלומר שיהיה עמה מעשה המוכרח שכן הוא כדבעינן לגבי דיני נפשות דהיינו לסקול ולישרף כדפירשתי לעיל. מדגרסינן שם בפרק עשרה יוחסין (פ' ע"א) אמר רבי יוחנן מלקין על החזקות וסוקלין ושורפים על החזקות וכו' ועתה יש לדקדק מאי הנה חזקות חזקות דאמר רבי יוחנן אמאי לא עריב ותני לה בחדא מלקין ושורפין וסוקלין על החזקות [...] אלא ודאי צריך לומר דמלקין על החזקות וסוקלין על החזקות לאו בחד גוונא מיירי דגבי מלקות דלא חמיר כולי האי סגי לן בחזקה כל דהו רק שאנו מוחזקים בו שכן הוא [...] והשתא אתי שפיר דלא מצי עריב ותני להו כיון שלא בחד גוונא מיירי חזקה דגבי מלקות וחזקה דגבי דיני נפשות [...]"

חזינן מדברי המהרי"ק דסבר דהחזקה דבעינן לגבי מלקות היא חזקה פחותה ממה דבעינן לענין סקילה ושריפה, ושמע מינה שלענין מלקות סגי בהחזקה על פי דיבור בלבד, ודומיא דעובדא דנשאל המהרי"ק דמיירי דהחזקה מקודשת וחזקה זו אינה אלא בדיבור. וכבר הזכרנו לעיל דדעת התוספות רי"ד שבדיבור סגי להחזיק, אך מדבריו משמע שחזקה זו מועילה אף לענין להרוג על פיה. וגוף סברה זו של המהרי"ק רמוזה גם בדברי הרמ"א בתשובותיו סימן ב' שכתב:

"ואין לחלק ולומר דלעולם גבי נדה אין לוקה עליה אלא בעלה דלא מהימנינן ליה נגד החזקה אבל לדידה שריא הואיל והיא יודעת האמת. והא דסוקלין ושורפין על החזקות התם שאני דהחזקה לא הייתה על פיה אלא אחרים החזיקוה בכך כדמשמע הלשון איש ואישה תינוק ותינוקת שהגדילו בבית וכן מעשה באישה שבאת לירושלים דהחזקה על פי אחרים, אבל כשהחזקה על פיה כמו בנדות שאין אחרים יודעים אלא על פיה שלובשת בגדי נדות או שאמרה להם טמאה אני אימא לעולם דלא מקרי חזקה... ולכאורה נראה כן מהא דאיתא פרק ב' דכתובות (דף כ"ב ע"א) האישה שאמרה אשת איש הייתי וגרושה אני נאמנת שהפה שאסר הוא הפה שהתיר. ולומד התם מקרא דאמרינן הפה שאסר הוא הפה שהתיר. ובודאי מיירי התם אע"פ שלא אמרה כן תוך כדי דבור רק החזקה באשת איש ימים רבים אפ"ה יכולה לומר אח"כ גרושה הייתי וכמו שאמרו התם מעשה באישה אחת גדולה שהייתה גדולה בנוי וקפצו עליה בני אדם שאינן מהוגנים לקדשה ואמרה להן מקודשת אני [...] משמע אף על גב דהחזקה למקודשת על פי

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

דבורה ימים רבים (כדמשמע הלשון לימים קדשה עצמה) אפילו הכי נאמנת אם נותנת אמתלא לדבריה ולא מזיק לה החזקה [...] דבלא דבור דידהו החזקה באה להם מאחרים ולכן לא מהימני אחר כן, אבל במקום דהחזקה באה להם מצד דבורה לעולם אימא הפה שאסר הוא הפה שהתיר."

הרי שרצה לחלק בין חזקה שהוחזקה על ידי דיבור לחזקה שנוצרה על ידי מעשים, וידועה ככולי עלמא. וסברה זו דדין הוחזק אינו לגבי כל דבר מבוארת בדברי הראשונים בקידושין פ' ע"א שם, ועיין בתוספות שהביא דעת רבינו תם שלכל מהני דין הוחזק בכרוכים אחריה לכל דיני כהונה אבל לא להחזיקה כאמו לעניין דין מיתה, עיין בתוספות רא"ש שם ובמהרש"א ובאחרונים, ואין כאן מקומו.

האם חזקה נוצרת גם בדיבור או רק על ידי מעשה

יג) והנה הך דינא דדנין על פי חזקה נפסק בשולחן ערוך סימן י"ט שבסעיף א' הביא תחילת דברי הרמב"ם בהלכה ובס"ב הביא דבריו בהלכה כ"א. ודין הוחזקה נדה בשכנותיה הובא בשולחן ערוך יורה דעה סימן קפ"ה ס"ב, וביאר שהוחזקה "שראוה לובשת בגדים" וכדברי רש"י. ועיי"ש בט"ז מה שביאר מדוע לא מועלת אמתלא ובאיזה אופן תועיל. ועיין במפרשי השולחן ערוך דרק עד שלושים יום תועיל אמתלא, וכדעת הירושלמי וכדברי הרמ"א.

וז"ל השולחן ערוך באבן העזר שם:

א. מי שהוחזק בשאר בשר דנין על פי חזקה זו אעפ"י שאין שם ראיה ברורה שזה קרוב ומלקין וחונקין וסוקלין על חזקה זו.

ב. איש ואישה שבאו ממדינת הים היא אומרת זה בעלי והוא אומר זו אשתי, אם הוחזקו בעיר שלשים יום שהיא אשתו הורגין עליה."

והנה השולחן ערוך השמיט דברי הגמרא בקידושין פ' ע"א (שהזכיר הרמב"ם) שהוחזקו על ידי התנהגות. ופשט הלשון בסעיף כ' דמיירי שהוחזקו בדיבורם, ובזה סגי. ובחלקת מחוקק שם סק"ג כתב על מש"כ השולחן ערוך אם הוחזקו בעיר שלשים יום:

"ואיש ואישה שבאו ממדינת הים והוא אומר אחותי היא והיא גם היא אמרה אחי הוא ותוך שלשים בא עליה, אין לוקין על פי עצמם כל זמן שלא הוחזקו שלשים יום..."

ומשמע שאח ואחות מוחזקים גם בדיבור גרידא אם עברו שלושים יום, ואף לעניין מלקות, ולא בעינן שהוחזקו האח והאחות בחזקת התנהגות. ובט"ז שם הביא דברי הב"ח שחזקה הבנויה על אמירה זו בתי, אמי, אחותי, סגי אף בפחות משלושים יום. והט"ז כתב שלעניין אחות סגי בפחות משלושים יום משום דשוויה אנפשיה חתיכה דאיסורא, אבל לעניין מלקות בעינן בדווקא שלושים יום. אך משמע על כל פנים שבשלושים יום מוחזק אף באמירה גרידא, ולא בעינן שהוחזקו על ידי מעשה. דהיכא דגדלו בפנינו יש חזקה הנוצרת על ידי מעשה שיודעים שגדלו בחזקת אח ואחות או בן ואם, אבל בהגיעו ממדינת הים והם גדולים אין החזקה בנויה אלא על האמירה זה אחי או זה בני, ועל זה כתב הט"ז דעל כל פנים בעינן שיוחזקו שלשים יום אחרי אמירה זו.

ובבית שמואל שם סק"א הביא דברי המהרי"ק שהזכרנו לעיל שמחלק בין חזקה לעניין מלקות דאזלינן בתרה אפילו שהוחזקה בדיבור בלא מעשה המוכיח, וכתב על זה הב"ש:

"ולכאורה לא משמע כן מדברי הרמב"ם והטור."

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ובבית שמואל מהדורא קמא כתב שראיתו היא מדכלל הכל בבת אחת, בין היכא שהחזק על ידי מעשה כמבואר בה"כ ובין היכא שהחזק על ידי אמירה כאמור בהכ"א, ש"מ חד דינא לתרוייהו. ועיין בבית מאיר שהסכים לדעת הב"ש, דגם בהחזק על ידי אמירה הוי החזק גמור אף לעניין להרוג על פי חזקה זו. והוכיח ממה דכתב הרמב"ם בהכ"ג "וכן האישה האומרת מקודשת אני אינה נהרגת על פיה עד שתוחזק", ומשמע שחלה חזקה שיסודה אמירת האישה אף בלא ראו חזקת התנהגות (דבמקודשת לא קיימת חזקה כזו), וש"מ שאף על פי חזקה זו הורגים ולא כמהרי"ק.

ועיין בשו"ת רדב"ז חלק ד' סימן אלף שט"ז:

"מעשה שהיה באישה עשירה יצאתה משאלוני"ק בחזקת גרושה [...]. ובחזקה זו נתקדשה. וכשהגיע זמן הנשואין עמדו קצת משכילים ושאלו על גטה ואין בידה כי נאבד. ובקשו עדי גרושין ולא נמצא זולת עד אחד המעיד על גרושיה ועדים ששמעו מפי אחרים והלכו להם למדינת הים וגמרו אומר שאישה זו אסורה להנשא עד שיבאו עדים על גירושיה [...].

[...] ובשלהי קדושין גרסינן אמר רבי יוחנן מלקין על החזקות וסוקלין ושורפין על החזקות ומייתי התם עובדי איש ואישה תינוק ותינוקת וכולי. ותו באישה שבאה לירושלם ותינוק מורכב על כתפה וכו'. ומעתה אישה שהחזקה במקודשת אף על פי שאין שם עדי קדושין ובא עליה אחר נהרגין וכ"ש וקל וחומר אם החזקה במגורשת שתהיה מותרת להנשא דהא דיני נפשות חמירי טובא מאיסורי עריות [...].

וא"ת בשלמא היכא דאיכא מעשה דמוכח על החזקה כהנך עובדי דאישי ואישה תינוק ותינוקת או באישה שבאתה לירושלם בכולהו איכא מעשה דמוכח על החזקה. אבל בנדון דידן ליכא שום מעשה המוכיח על החזקה. הא לא קשיא כלל דבחזקה לחודה בלא מעשה הורגין. וכן נראה מדברי הרמב"ם ז"ל פרק ז' מהלכות איסורי ביאה. וכן האישה שאמרה מקודשת אני אינה נהרגת על פיה עד שיהיו שם עדים או תוחזק ע"כ. והכא ליכא מעשה המוכיח חדא דלישנא דקאמר האישה שאמרה מקודשת אני משמע שאין המקדש לפנינו... וכיון שאינה יודעת למי נתקדשה אין כאן הוכחה כלל ואפ"ה נהרגת על ידי חזקה. ומכאן מודעא רבא למה שכתב הר"י קולון בשורש פ"ז כמו שאני עתיד לבאר בעז"ה. ותו דבאירוסין ליכא מעשה דמוכח על החזקה דלא ביהודה קיימינן שהיו מתייחדים עם ארוסותיהם [...].

ואפילו לדעת מהר"י קולון ז"ל דבעי מעשה המוכיח עם החזקה מודה הוא דלענין מלקות או לענין איסורא בחזקה לחודה בלא מעשה דמוכח סגי. אבל לענין מיתה דחמירא בעי מעשה דמוכח עם החזקה [...].

[...] אבל קושטא דמלתא דאין חלוק בין חזקה לחזקה. וכמו שהוכחתי למעלה וכל מה שכתבתי הוא להתלמד אבל למעשה לנ"ד יש בו מעשה דמוכח כדכתיבנא. ואפשר [דמהני אפילו] לדעת הר"י קולון ז"ל ואפילו אם תרצה לחלוק ולומר שאין זה מעשה דמוכח. מודה הוא דלענין איסורא או לענין מלקות בחזקה לחודה סגי [...].

מבואר מדברי הרדב"ז דפליג על המהרי"ק וסבירא ליה דאין לחלק אם החזקה נוצרה על ידי אמירה או על ידי התנהגות, וסבירא ליה דבכל אופן מיקרי החזק אף לעניין להרוג על פי חזקה זו. והוכיח סברתו מדין אישה האומרת נתקדשתי לפלוני שאין אפשרות שתוחזק במעשה. ומדברי הרמב"ם שאף אם החזקה בכי האי גוונא סוקלין על פי חזקה זו, וש"מ שהרמב"ם לא סבירא ליה כסברת המהרי"ק. ועל כל פנים ודאי שמיקרי החזק אף אם החזקה הייתה רק על פי דיבור ולא על פי התנהגות.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והנה, בין אם נאמר כסברת המהרי"ק ובין אם נאמר כסברת הרדב"ז, הבית שמואל והבית מאיר דדעת הרמב"ם שאף בדיבור הוחזקה אף לעניין לענוש מיתה עליה, על כל פנים כולי עלמא מודו שחזקה חלה בדיבור גרידא ועל כל פנים לעניין מלקות, ובוודאי לעניין קביעת המעמד האישי, בין אם הוחזק במעשה ובין אם הוחזק בדיבור. ולפיכך מי שבאים ואומרים זה אחי ואני אחותו, גרושה אני, נתקדשתי לפלוני, או שאומר ישראל אני, אם הוחזקו על פי דיבורם דבר זה מהווה חזקה לעניין דין תורה.

ולכן באומר ישראל אני אם יהיה מהימן בדיבורו, שוב אם הוחזק, מיקרי שהוחזק כישראל ואין אפשרות לבטל החזקה, אף אם יהיו עדים שיסותרו את החזקה, ולעניין חוזר בו באמתלא תלוי במחלוקת הפוסקים אם מועילה אמתלא אחרי שהוחזק, ואכמ"ל, אך על כל פנים היכא שלא חזר בו ואין עדים שיסותרו את החזקה מוקמינן ליה על חזקתו.

ועיין עוד בתשובות רבי עקיבא איגר סימן קכ"א שהזכרנו לעיל, דהבין גם הוא בדעת הרמב"ם כהסברו של הבית שמואל, דהרמב"ם פליג על המהרי"ק וסובר שגם בדיבור גרידא בלא מעשה מוכח הוי הוחזק, וזו לשונו:

"אמנם מה שיש לצדד להיתר כיון דמצינו סוקלין ושורפין על החזקות, וכתב הרמב"ם (פרק א' מהלכות איסורי ביאה) איש ואשתו שבאו ממדינת הים הוא אומר זאת אשתי והיא אומרת זה בעלי, אם הוחזק בעיר שלושים יום שהיא אשתו הורגין עליה, משמע דאפילו הוחזקו רק מחמת דיבורם ולא ראינו מהם מעשה התנהגות אישות מכל מקום כיון דאתחזק בעיר שהיא אשתו הורגין עליה, דמחזיקין כן לודאי, ובמהרי"ק מחלק דלמלקות מהני חזקה כזו, אבל לעניין נפשות בעי על ידי מעשה, והבית שמואל (ריש סימן י"ט) כתב דמדברי הרמב"ם והטור לא משמע כן ומשמע ודאי כיון דמחזיקין לודאי שהיא אשתו והוא בעלה אם קידש לקרוביה אין קדושין תופסין בה, הכי נמי בנידון דידן כיון דנתחזקו בעיר כמה שנים לגרים אף בבא מכח דיבורה. מכל מקום כיון דאתחזק אתחזק, בפרט שכל עיקר ידיעתינו שהיא בתה זה רק מכח דיבורה שהייתה כרוכה אחריה זמן רב, ומיד בשעת מעשה דאתחזק שהיא בתה אתחזק גם כן דאינה בתה ממש לענין שאר אלא דהיא בתה בלידה, ואם כן מעולם לא אתחזקה לבתה לשאר, והוי קול ושוברו עמו..."

חזינן מדבריו דהכריע במי שבאה ואמרה שהיא גיורת והוחזקה היא ובתה על פי דיבורה דסמכינן על חזקה זו בלי מעשה המוכיח. והוא הדין בנידון דידן שמי שאומר ישראל אני והוחזק כן על פי דיבורו, הוי חזקה גמורה ואף שאין מעשה המוכיח.

(יד) שוב ראיתי שהך דינא שאדם מוחזק על פי דיבור גרידא מבואר בבבא בתרא קכ"ו ע"ב:

"ההוא דאתא לקמיה דרבי חנינא אמר ליה מוחזקני בזה שהוא בכור א"ל מנא ידעת אמר ליה דכי הווי אתו לגביה אבוה אמר להו זילו לגבי שכחת ברי דבוכרא הוא..."

ועיין שם עוד בעובדא דאתו לקמיה רבה בר בר חנה, עיין שם. ומשמע שהיה מוחזק על פי אמירה גרידא, ואף דהתם נאמן היה מדין יכיר, הוא הדין בנידון דידן דנאמן לומר ישראל אני, ובפרט שבלשון הגמרא שם איתא "מוחזקני בפלוני", שמע מינה דמוחזק באמירה בעלמא.

ועיין עוד בתשובות הרא"ש כלל פ"ו אות ט' שכתב וזו לשונו:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"יפה דנתם מאחר שראובן אמר על שמעון בחייו שהיה בן דודו [...] אף על פי שאין שם עדים שהיה קרובו אלא על פיהם שהחזיקו עצמן קרובין זה לזה, כדאמרינן בפרק בתרא דקדושין איש ואישה תינוק ותינוקת שגדלו בתוך הבית נסקלין זה על זה, ואמר רבי שמעון בן פזי מעשה באישה שבאה לירושלים ותינוק מורכב על כתופה וגדלתו ובא עליה וסקלום לא מפני שבנה ודאי היה אלא שכן הוחזק."

ועיין עוד בתשובתו כלל צ"ט אות ה':

"שאלה ראובן שהוציא שטר חוב על שמעון ואין מוצא לו נכסים שיפרע מהם אלא בתים שלוי מוחזק בהם, וראובן טוען שאותם בתים מכרם שמעון הלוה ללוי אחר שנתחייב לו בזה השטר ולוי טוען לא היו דברים מעולם. וראובן הביא עדים שאחר זמן החוב הזה היה פרסום בעיר שהיו אומרים העולם שאותן הבתים היו של שמעון שהיו נקראים אותם בתים בשם שמעון זה הלוה."

תשובה הדין עם ראובן כיון שיש לו עדים שאחר שנתחייב שמעון זה החוב היה פרסום בעיר שהיו אומרים העולם שאותן בתים היו של שמעון. שאם לא תאמר כן נמצאת פוסל כמה שטרות, ותדע שהרי בכל מקום הפרסום מועיל שהרי אמרו סוקלין על החזקות ושורפין על החזקות. גם בנדון זה כיון שהיו מוחזקים בחזקת שמעון החזקה מועלת ככתוב לעיל."

ושמענין מינה דבאמירה גרידא שקוראים בן דודו הוחזק כבן דודו, או שיצא קול שהנכסים שלו, מיקרי הוחזק ככהאי גוונא אף דהוי בדיבור גרידא.

ועיין עוד בתשובות הריבית שמואל חלק א' סימן מ"ו שכתב:

"ומה שמעידים שהיו קוראים זה לזה קרוב אין זה ראייה שיהיה מצד האב ואפשר שיהיה מצד האם. ואין שם המשפחה ראייה כי כבר ידעת יש משפחה בסרקס"טה נקראת בני אלעזר וכן בבלינסי"אה וכן במיורקה, ושלשתן חלוקות זו מזו, אלא אם כן הוחזקו בעיר שהיא משפחה אחת."

ועיין מה שכתב שם בסימן מ"ז בהאי עובדא לפקפק דאמירה זו לא מועלת במקרה זה. ושאלה זו הובאה בפני התשב"ץ עיין חלק א' סימן נ"א שכתב:

"ואני אומר שאין בכאן ספק כלל, שבודאי כל מי ששמענו אותו קורא לאחר קרוב אפילו דרך שיחה בעלמא מחתינן ליה לההוא קרוב בנכסיה על פי אותו עדות, וזו היא חזקה שמורידין קרוב עליה בירושה, ואפילו מפני קריאת אחרים שקורין אותו קרוב לפלוני, וכל שכן מפני קריאתו של בעל נכסים עצמו, כדאמרינן בפרק יש נוחלין ההוא דאתא לקמיה דרבה בר רב חנן אמר ליה מוחזק אני בזה שהוא בכור, אמר ליה מנא ידעת, אמר ליה דהו קרו ליה בוכרא וכו'. ואמרינן נמי התם גבי קריאת הקרוב עצמו, ההוא דאתא לקמיה דרבי חנינא ואמר ליה מוחזק אני בזה שהוא בכור, מנא ידעת, דכי הווי אתו לקמיה דאבוה הוה אמר להו זילו לגבי שבחת ברי דמסי רוקיה דבוכרא בר בוכרא הוא. וכמו שהוא מוחזק בבכור מפני קריאה בעלמא בין של אביו בין של אחרים, כן הוא מוחזק בקורבה אחרת בין מפני קרוב עצמו בין מפני אחרים. וכל דכן הוא, שאם בבכור שהורע כוחו שאינו נוטל בראוי כבמוחזק נתחזק בהכי, בפשוט ושאר קרובים שנוטלין בראוי כבמוחזק לא כל שכן. וקל וחומר זה הנזכר בגמרא שם, אבל בענין אחר."

וכתב שהחזיקו בקרוב לירש באמירה בעלמא ואף הריבית שמואל לא פליג אלא משום דסבירא ליה דבכהאי גוונא יש לפקפק באמירתו, הא כל היכא שאין לפקפק באמירתו יוחזק לקרוב על פי אמירתו גרידא.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ועיין עוד בשו"ת תשב"ץ חלק ב' סימן ז' שכתב:

"ארוס וארוסתו שבאו ממדינה אחרת, אם נאמנים כשמודים זה לזה לברך להם ברכת נישואין, או אם צריכים שיבואו אחרים ויעידו באירוסין [...].

תשובה. מברכין להם ברכת נישואין בלא עידי אירוסין, כיון שנכנסו בעיר בחזקת ארוס וארוסתו. ולא מצינו שיהא צריך לראיה על האירוסין, אלא לענין יוחסין בלבד הוא שצריך להביא ראיה וכן לענין קודשי הגבול, אבל לענין להחזיקה אשת איש בחזקה בלחוד סגי, כדאיתא בפרק עשרה יוחסין, והבא עליה נסקל ונחנק בחזקה כדאיתא התם. וכל שכן שלענין ברכת נישואין אינו צריך להביא ראיה על האירוסין, ומברכין להם ברכת נישואין אפילו ביום שנכנסו, שכיון שבידו לארסה עכשיו מה לו לשקר ולומר ארוסתי היא. ואפילו באומר גרשתי את אשתי איכא מאן דאמר בפרק יש נוחלין דנאמן הואיל ובידו לגרשה, כל שכן באומר קידשתיה שהוא נאמן, דמה לו לשקר, אם אינה מקודשת יקדשנה עכשיו."

מבואר דסבירא ליה דבאמירה גרידא שאומרים זה על זה שהם מאורסים מחזקין להו, ומברכים על סמך חזקה זו ברכת נישואין, וחדש שאפילו לפני שהחזקו, דכתב דמברכים בו ביום, וסמכין על דיבורו משום דהוי בידו שיקדש ארוסתו. אך על כל פנים שמעינן מדברי הרא"ש, הריבית שמואל והתשב"ץ שגם על פי אמירה גרידא הוי מוחזק. והוא הדין לנידון דידן דבאומר ישראל אני והחזק בדבר לפחות שלוש יום, ובוודאי בנידון דידן שבמשך שנים רבות הוחזקה ליהודייה, אפשר להשיאה כדת משה וישראל וכמו שכתב בשו"ת התשב"ץ שרשאי לברך ברכת נישואין משום דסמכין על החזקה.

(טו) אך עיין בשלטי גיבורים קידושין ל"ב ע"ב מדפי הרי"ף שכתב:

"חזקה היא על פי המנהג וההרגל שרואין אותה העולם שנוהגת בו כדרך בן וכן הנדה לובשת בגדי נדותה ונוהגת כדרך נדה ועל פי עצמה מוחזקת בכך אבל אם לא הוחזקה על פי המנהג אין עונשין אותה על פי עצמה כמב"ה. וכמה היא החזקה שלשים יום כמו שמבואר בתלמוד ארץ ישראל וכיוצא בזה אמרו במי שהחזק שמו בעיר שלשים יום כמו שביארנו בפרק כל הגט."

ומשמע מדבריו שהחזקה היא רק אם הוחזקו על פי המנהג, אך בדיבור בעלמא לא מהני, ויסוד דבריו הוא סוגיות הגמרא בקידושין ס"ג ע"ב וכתובות כב, א שהזכרנו לעיל.

והנה בתשובות פני יהושע ח' אבן העזר סימן ט"ו ובשו"ת חוט המשולש חלק א' בתשובת הגר"ח סימן י', רצו להוכיח מדברי השלטי גיבורים דבחזקה על פי הדיבור אין סוקלין ושורפין, ועיקר ראיתם היא מדברי הגמרא בכתובות כ"ב ע"א שאפילו מי שהחזיקה עצמה ואמרה אשת איש אני נאמנת לחזור מאמירתה באמתלא, וסבירא להו שכיוון שנאמנת לחזור כשאומרת אמתלא שוב ליכא למימר ששורפין והורגין על חזקה זו שיכולה להיסתר על ידי אמתלא. וכן הביא בשו"ת הרמ"א שהזכרתי לעיל, דהוכיח מדברי הגמרא בכתובות, שכיוון שיכולה לחזור באמתלא שוב ליכא למימר ששורפין והורגין על פי חזקה זו (עיין דבריו שהובאו לעיל אות כ'). וכן כתב בשו"ת מהרח"ש חלק ג' סימן כ"ח ובשו"ת חוט השני סימן י"ז ובחוות יאיר סימן קל"ח, ובסוף שו"ת באר שבע סימן ע"ב, וכבר האריך בזה השב שמעתתא בשמעתתא ו' ופלפלו האחרונים בדברים, ועיין בשו"ת דברי חיים חלק ב' אבן העזר סימן ב'.

וזו לשון שו"ת פני יהושע:

"והא דהוחזקה כאן ימים רבים על פי דבורה כבר כתבתי דזה לא מקרי חזקה אלא באיש ואשתו שהתנהגו כדרך איש ואשתו אבל בדיבורה לא מקרי חזקה כדמוכח בגמרא דלימים משמע אפילו לימים רבים וכן כל הפוסקים שהביאו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

האי דינא לא לישתמיט חד מינייהו ולכתוב דאם אמרה אשת איש ולאחר שלוש יום אמרה אמתלא לא מהני וכולם כתבו סתם משמע דמהני אפילו לאחר שנה. ואם באת לומר דלעולם הוי חזקה בדיבורה ואפי' הכי מהני אמתלא אם כן פשיטא דזכינו לדין דאפילו בחזקה מהני אמתלא כמ"ש לעיל אבל האמת יורה דרכו דבדבורא לא הוי חזקה עד שיתנהגו כמנהג איש ואשתו וכמ"ש לקמן בשם הגהת אלפסי [...]

[...] ואמרתי כיון שמבואר בשאלה שאמרה כמה פעמים ובכמה מקומות כל מי ששאלוה דהוא בעלה אם כן מה לי מאה פעמים מה לי מאה פעמים ואחד. וחכמינו ז"ל לא נתנו שיעור כמה פעמים תאמר כן שהרי מעשה שהיה באישה שקפצו בני אדם לקדשה אפשר שקפצו אלף בני אדם ואמרה בכל פעם מקודשת אני ונתתי דברי לשיעורין ואם כן מה לי לספר כל דבריהם המרבים הבל. אבל עתה אחרי רואי כי הם מערערים אמרתי שלא יהיו חכמים בעיניהם [...].

וכן כתב גם בשו"ת חוט המשולש שם :

"נראה ברור הא דתני בסיפא דברייתא הוחזקו הורגין עליהן משום אשת איש לאו למימרא דלאחר שלשים שהם במדינה זו ומחזיקים הם בדבורם שהם איש ואשתו, מחמת זה הוא דהוי חזקה והורגין רק על פי דבורם בעלמא, שהוחזקו בדבורם זה לא יועילו, דנראה ברור אף אם יאמרו ויאמרו שהיא אשתו והוא בעלה ימים רבים אם לא נראה ביניהם שום קריבות והתנהגות כאיש ואשתו ודאי דאין הורגין על פי עצמם וכמ"ש בשלטי גיבורים בשלהי קדושין דעל פי עצמם אין נהרגין אם לא על פי שנוהגין כמנהג והרגל. וכדאמרין להדיא בש"ס פרק האומר (דף ס"ג ע"ב) דאם היא אומרת נתקדשתי אין סוקלין ומשמע התם להדיא דאף אם תחזיק בדיבורה שלוש יום ויותר לא מהני לסקילה כדאמרין דלדידה לא הימנה רחמנא וכן כתב רש"י (שם בד"ה באומרת נתקדשתי) ואף על פי שהחזיקה עצמה קודם הזנות בחזקת איסורא כו'.

ומה שכתב הרמב"ם שם (סוף פרק א' דאיסורי ביאה) עד שיהיו שם עדים או עד שתחזק היינו נמי חזקה דהתנהגות כאישה ארוסה וכמו שכתבתי לעיל. והוא ברור דכיון דלדידה לא הימנה, דבורה לאו כלום ואם כן מה לי אם אומרת יום א' או שלוש יום וכן אם היא לבדה אומרת כן או גם אישה אומר כן הואיל ואין ביניהם שום קריבות, וגם לדידה לא הימנה רחמנא. ואין לחלק ולומר דאף דנודה דדבורם לא מהני אף אם מחזיקים בדבורם שלוש יום מכל מקום היינו אם לא הוחזקו בעיני הבריות על פי דבורם הוא דלא מהני, אבל אם הוחזקו בעיני הבריות לאיש ואשתו אף שהחזקה הוא רק על פי דבורם מכל מקום נימא דהוי חזקה. אבל לא מסתבר כלל לומר דהורגין על פי חזקה שהוחזקו על פי דבורם לחוד דאכתי על פי עצמן נהרגין.

ותו דהא ודאי משמע בירושלמי דעיקר רבותא אשמועינן בברייתא דאיש ואישה שבאו ממדינת הים כו' דהיינו סיפא דברייתא דהורגין על החזקות, ואי ס"ד חזקה על פי דבורם גרידא מהני אף בלא התנהגות, למה לי למתני כלל איש ואישה – באישה לחוד סגי. והכי הוה ליה למינקט: האישה שבאה ממדינת הים ואמרה אשת איש אני – אין הורגין עליה משום אשת איש, הוחזקה – הורגין עליה משום אשת איש. ותו דאי הך הוחזקו היינו על פי דבורם גרידא היכי מייתי עלה ראייה בסוגיא דירושלמי ממכה אביו הא איכא למפרך שאני הכא דאיכא נמי חזקה דהתנהגות שנתגדל בחזקת בנו. אלא ודאי מדיליף מיניה דהורגין על החזקות שמע מינה נמי דכל החזקות היינו נמי דהתנהגות דוקא וכמ"ש השלטי גיבורים שלהי קדושין :

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מכל הלין נראה ברור דהאי הוחזקו דסיפא דברייתא דירושלמי היינו שהוחזקו מתנהגין כדרך איש ואשתו. ומשום הכי לא סגי דלא נקיט איש ואישה שבאו ממדינת הים, וכן כל הנך חזקות דנקט בש"ס דילן ובירושלמי לא נקיט אלא במידי דאית בהו חזקה דהתנהגות, וכהך דש"ס דילן דשלהי קדושין איש ואישה תינוק ותינוקת שהגדילו בתוך הבית דוקא, דהיינו שהתנהגו בבית כדרך שזו היא אשתו והללו הן בניהם וכהא דר"י דאמר התם אף ליוחסין דמיירי בבנים כרוכים אחריהם ועלה הוא דמייתי התם הא דאיש ואישה תינוק ותינוקת וכהך דמייתי עלה התם נמי מעשה באישה אחת שבאת לירושלים כו' דנקיט להדיא טעמא דכרוך אחריה וכוותה נמי היינו הך דהוחזקה דתני בירושלמי דהורגין היינו אם הוחזקו כמנהג הרגיל באיש ואשתו."

וכן משמעות דברי החתם סופר בחלק אבן העזר סימן ע"ו, עיין בזה באוצר הפוסקים סימן י"ט, ואכמ"ל.

החזקה נוצרת בכל מקום לפי עניינו

טז והנה נראה לומר שאף הפוסקים הסוברים שאין להחזיק איש ואישה נשואים על פי דיבורם בלבד, ובעינין גם שנוהגים כדרך איש ואשה, סברת הדבר שבכל עניין נוצרת החזקה כפי הדרך הרגילה, ועיין בשו"ת פני יהושע שם, שבעובדא דידיה אף שהאישה אמרה שהם נשואים זה לזו, כיוון שלא התנהגו כבני זוג נשואים, הדבר מהווה ריעותא בחזקה זו, ולכן כתב שם שגם מטעם זה לא סמכינן על דיבורה שאמרה שהייתה נשואה. ולפי זה יש לומר דבמקום שהחזקה יכולה להיווצר רק על ידי אמירה כגון באומר זה בני בכור, או אף האמירה בלא מעשה בגון באומרת שהיא נדה, יש לומר שגם בדיבור מיקרי הוחזק, אלא שבעושה מעשה ולובשת בגדי נידות הוחזקה מיד במעשה זה, משא"כ באמירה דבעינן שלושים יום כדי להחזיקה. ועיין בשו"ת זכרון יוסף (שטיינהרט) ח' אבן העזר סימן ח', מה שכתב בזה. ולפי זה לכאורה הוא הדין במי שבא ואומר ישראל אני שהוא מהימן, יש לומר שאם עבר זמן של שלושים יום ובוודאי שאם עבר זמן רב הוחזק בזה, ולא גרע מאומר אחותי היא שלדעת הב"ח הוחזק מיד, דאין אומרים שצריך שיעשה מעשה המורה על החזקה. ולט"ז ובית שמואל ושאר אחרונים על כל פנים בעינן שלושים יום, אך כשעברו שלושים יום הוחזק בכך. ולכן גם באומר ישראל אני הוחזק בכך משעבר הזמן והוא בחזקת ישראל.

ועוד יש לומר, דעד כאן לא דנו הפוסקים בסברת המהרי"ק לחלק בין הוחזקה בדיבור להוחזקה במעשה, שלעניין מיתת בית דין על פי החזקה בעינן שיוחזק במעשה וכטעמו של המהרי"ק משום דכתיב והצילו העדה, ולכן בעינן חזקה אלימתא, אך לעניין מלקות סגי בחזקה פחותה. והאחרונים דנקטו בדעת הרמב"ם, שאין לחלק בין החזקות היינו משום דסבירא להו דלעניין עונש, אין לחלק בין מיתה למלקות, ולכן סבירא להו שגם לעניין מלקות בעינן חזקה אלימתא שיוחזק במעשה. ויש לומר דדין זה הוא לעניין לענוש, אך לעניין קביעת מעמדו יש לומר דסגי אף בהוחזק על פי דיבור, דהרי בהוא מעשה דכתובות כ"ב ע"א באשת איש שאמרה שהיא מקודשת ודימוה להוחזקה נדה בשכנותיה, ואיתא שם דאם נתנה אמתלא לדבריה נאמנת. והוא הדין בהוחזקה נדה, אך משמע שכל עוד לא נתנת אמתלא מחזקינן לה כאשת איש או כנדה, אלא שלעניין לענוש סבירא להו לפוסקים (דלא מחזקינן בדיבור) שמכיוון דיכולה לעקור חזקתה על ידי אמתלא לא ענשינן לה. אבל אין הכי נמי לעניין חזקת התנהגות כל עוד לא נתנה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אמתלא לדבריה אסורה להינשא לאחר, ואם תינשא מפקינן לה, וכן מוחזקת בנדה ואסורה לבעלה. והוא הדין לעניין הקביעה שהאדם ישראל, כל עוד עומד בדיבורו ישראל אני ולא נעקרו הדברים על ידי אמתלא – בחזקת ישראל מוקמינן ליה.

והנה כבר העירו האחרונים שהך פלוגתא דנחלקו הראשונים והאחרונים אם בעינן דווקא שהוחזק על ידי מעשה או גם בדיבור וידיעה הוי חזקה, היא מחלוקת רבינו תם ורבינו יואל שהובאה במרדכי פרק מצוות חליצה רמז נ"ט, והנראה לעיקר בהאי דינא מה שהוחזק בלב הבריות, והיכא שכלפי בני אדם הוחזקו כנשואים, כנדה, כיהודי או ככהן, בכי האי גוונא מיקרי הוחזק ולא איכפת לן במה הוחזק בזה. וכן הסביר הך דינא החזון איש במספר מקומות, עיין אבן העזר סימן ח' ס"ק ב' ושם סימן כ' ס"ק י"ב וס"ק י"ט וסימן קע"ז ס"ק ד', וזו לשונו בסימן קי"ד ס"ק ז':

"במרדכי פרק מצוות חליצה הביא שרבינו תם הורה שהוחזקה בשנים בשכנותיה ובסימנים בשכנותיה – חולצת, דמלקין על החזקות. ורבינו יואל תמה שאין מלקין על החזקות אלא בהחזקה במעשה. והנה דין הוחזקה מצינו בקדושין פ' א' באיש ואישה ובנים והתם כ' הרמב"ם דבעינן שלושים יום, ובנדה שהוחזקה בשכנותיה כתובות ע"ב א' הוי חזקה מיד, ומתנאי החזקה שיתאמת הדבר בלבבות בני אדם ולא יסתפקו בהן, שאם באו לעיר פוחזים ואומרים זו אשתי והיא אומרת זה בעלי, ואנשי העיר מספקים בהם שעצת זימה ביניהם לא יוחזקו לעולם וכן בלבשה בגדי נדותה, ולפי הכרת אנשי מקומה לא יחשבו זאת לאות נאמן על נדותה, לא תוחזק בזה, אלא העיקר לפי החלטת בני אדם וההנהגה הרגילה בין בני אדם המעידה ומתאמת בלב הרואים הוי כעדות גמורה.

והנה דעת רבינו תם דהמתחזקת בחזקת גדולה במקום חברים שיודעים שההבדל בין גדולה וקטנה נוגעים לגופי תורה, ומחזיקים לאמתת הדבר ואינם מספקים כלל בדבר הוי כחזקת ההנהגה שאילו היה ראוי להסתפק היה ערעור והיו מחזיקים לספק, אבל דעת רבנו יואל שאין שייך בזה הנהגה והתחזקות שאי אפשר לבני אדם לדעת אם הוחזקה בעדות ברורה, או מספק. ולא שייך כאן החזקת אמת או ספק, ולא דמי להוחזקה נדה שהוא דבר מבורר אצלה. וכן אמרה זה בעלי, הדבר מבורר אצלה ובני אדם מקפידים אם עצת זמה או מרמה ביניהם אבל אין בני אדם מקפידים על המחזיק בגדול לדעת אמתתו עד שיגע הדבר לעניין מן העניינים, והגאון רבי עקיבא איגר סימן קכ"א כ' דאישה ובתה שהחזיקו עצמם בגרים אע"ג שמתחלה היו צריכים עדים מן הדין כיון שהוחזקו שלושים יום ולא נסתפקו בהם הוי חזקה, ואף על גב דלא שייך הנהגה במעשה כאן מכל מקום אפשר דרבנו יואל מודה בזה, דזה עדיף מהנהגת גדלות, ועיין מש"כ לעיל סימן ח'."

(יז) סוף דבר בהאי מילתא משמעות דברי רבי עקיבא איגר בתשובה סימן קכ"א וכן דעת הב"ח וכן משמעות דברי הבית שמואל, והזכרנו לעיל שכן דעת הרא"ש והריב"ש שמואל והתשב"ץ בתשובותיהם, שיש להחזיק גם על פי דיבור, אך לדעת הפני יהושע בתשובה, הגר"ח מוולוז'ין והחתם סופר חזקה הוי רק על פי מנהג. אך למה שכתבתי כל עוד לא חוזרים מהדברים שאמרו מיקרי מוחזק. והנה במי שבא ואומר ישראל אני ושומר תורה ומצוות ודאי מיקרי שהוחזק בכהאי גוונא בין בדיבור בין במעשה. אמנם במי שאינם שומרי מצוות, ולצערנו רוב היהודים בדור הזה אינם מקפידים על שמירת מצוות לכאורה לא הוי הוחזק אלא בדיבור, אמנם יש לומר דאפילו הכי כל היכא ששומר מספר מצוות שנהגים בהם גם מי שאינם מקפידים על שמירת מצוות, כגון שמל בנו, עולה לתורה בבר-

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מצווה לילדיו ונישא כדת משה וישראל, יש לומר שבזמן הזה ביהודים שאינם שומרי מצוות מיקרי הוחזק ליהודי, ובפרט שכל סביבתו מחזיקים אותו ליהודי, שאין ריעותא במה שנוהג בכדי לסתור חזקת יהדותו, שהרי הרבה ממנהיגי הציבור ומהציבור, שאין לפקפק ביהדותם, אינם מדקדקים בשמירת מצוות ומקיימים מקצת מצוות ואפילו רק נוהגים מנהגי ישראל או מקיימים מצוות לא מכוח הכרה דתית אלא שכן הוא מנהג ישראל, צמים ביום הכיפורים ו/או מקיימים סוכה, מדליקים נרות חנוכה וכו', שיש לומר שגם במעשים אלו בלבד יש לומר שיוחזקו כישראל על ידי שנוהגים מנהגי ישראל אלו.

ומינה נהדר לנידון דידן. אין ספק שאמה של המשיבה החזיקה עצמה כיהודייה בעת עלייתה ארצה, ורשמה את בנותיה יהודיות, וכן עשתה המבקשת כשביקשה להוציא תעודת זהות, ובזמן שהוציאה תעודת זהות היה רשום בתעודה "יהודי" והוחזקה לכך. מלבד זאת, המשיבה נישאה כדת משה וישראל עם הבעל הראשון והתגרשה ממנו, וכן נישאה כדת משה וישראל לבעלה השני. למשיבה בנות שנישאו כדת משה וישראל בארץ (ומסתבר שבנותיה נהגו מנהגי יהדות כמקובל בחברה הישראלית, אף שלא בוררו הדברים). ולפיכך יש לומר שהמשיבה הוחזקה כיהודייה בין בדיבור ובין במעשה, ולא נשמע בפני בית הדין שאי פעם חזרה ממה שהחזיקה את עצמה. והנה, גם אם הייתה חוזרת, היה עליה על כל פנים לתת אמתלא שתוכח לבית הדין, דבר שלא נעשה בפנינו, שהרי היא טוענת שהיא יהודייה ושבתו של בעלה מוציאה לעז עליה (ואף הגישה תביעת לשון הרע בבית המשפט). ולכן נראה שמכיוון שאם המשיבה, המשיבה ובנותיה הוחזקו כיהודיות, חזקה זו לא נסתרה כלל. וכיוון שביארנו שעל פי דין בנידון דידן מהימנא באמירתה יהודייה אני, הרי הדין שהתנהגותה והתנהלותה במשך חמשים שנה, מוכיחים שיש לה חזקת יהדות, וחזקה זו לא נסתרה כלל.

השפעת הנידון גם על הבנים

ויש להוסיף עוד שאפילו אם גם המשיבה הייתה באה בפנינו ואומרת שאין היא יהודייה, לא הייתה נאמנת לסתור את מה שהוחזק לנו. שהרי אף ששנינו שהאב נאמן להכיר את בנו ואף לפוסלו, דבאומר בני זה ממזר או בן גרושה נאמן, כדאיתא במשנה בקידושין ע"ח ע"ב, ודין זה הוא רק באב דנתנה לו התורה נאמנות מדין יכיר, והאם אינה נאמנת כלל אלא רק תוך שבעה ימים, כדאיתא התם בדף ע"ד ע"א. ולכן גם שאומרת שבנה ממזר אינה נאמנת, וכדאיתא באבן העזר סימן ד' ס"ק ט':

"אשת איש שאומרת על עובר שאינו מבעלה אינה נאמנת לפוסלו."

ועיין בביאור הגר"א שם סעיף ד' ס"ק נ"ו שאף תוך שבעה אינה נאמנת אלא להעיד שהוא בכור, אבל לא לפוסלו, דדווקא באב נאמר דין יכיר. ומשכך, אף אם הייתה אומרת בפנינו שאין היא יהודייה, לא היינו מאמינים לה. ולפיכך, בין אמה של המשיבה ובין המשיבה לא היו נאמנות לפסול בנותיהן באמירה שאין היא יהודייה, שאינה נאמנת כלל לגבי בתה, להוציא ממה שהוחזק לנו.

אך בר מן דין למשיבה יש בנות שנישאו ולהן יש ילדים, ובכהאי גוונא אף אב שנאמן מדין יכיר, אינו יכול לפסול את ילדיו, וכדאיתא ביבמות מ"ז ע"א:

"אמר רב יהודה גר שנתגייר בבית דין הרי זה גר, בינו לבין עצמו אינו גר. מעשה באחד שבא לפני רבי יהודה ואמר לו נתגיירתי ביני לבין עצמי, אמר

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לו רבי יהודה... יש לך בנים, אמר לו הן, אמר לו נאמן אתה לפסול את עצמך
ואין אתה נאמן לפסול את בניך.”

ועיין שם בגמ' שמעינן מינה שהיכא שיש לו בני בנים אינו נאמן אף על בנו, וכן נפסק
בשולחן ערוך שם:

”אף האב שאומר... על אחד מבניו שאינו בנו נאמן לפוסלו והוא ממזר ודאי,
ואם יש בנים לבן אינו נאמן.”

ולפי זה בנידון דידן, הרי אף אב שנאמן מדין יכיר, אם יש לו בני בנים אינו נאמן אף על
הבנים, ולפיכך בנידון דידן ודאי שאין האם נאמנת כיוון שיש לבנותיה ילדים. ומעתה, מכיוון
שאף אם הייתה אומרת בפנינו שאין היא יהודייה לא הייתה נאמנת אף לגבי בנותיה, מקל וחומר
מאב שנאמן מהתורה מדין יכיר, אין לחוש למה שנטען שאמרה בפני מאן דהוא שאיננה
יהודייה. ואף שבת בעלה הגישה תצהירים של אנשים הטוענים שאמרה בפניהם שאינה יהודייה,
מלבד שיש לפקפק באמירת כותבי התצהירים, שבפועל לא נחקרו על תצהיריהם, אך אף אם היו
באים ומעידים בפנינו שאמרה כן בפניהם, לא היה מקום לפסול לא את המשיבה ולא את בנותיה
וילדיהם. מכיוון שהמבקשת אינה נאמנת אף אם אמרה בפני בית הדין, ודאי שמי שכל ידיעתו
ממנה ואין לו ידיעה עצמית לא ייאמן. ובפרט בנידון דידן שלא יכולה להיות לו ידיעה עצמית,
שהרי מתוך דבריה בבית הדין ודברי אחותה לחוקר עולה שאין לה ידיעה עצמית אלא נסמכת
על אמירות אמה, ומהיכיל תיתי שיאמנו בדיבור זה. ולפיכך אין מקום לחקור ולברר עוד בדברים.

סוף דבר – המשיבה היא יהודייה, ואין לפקפק בדבר זה, ואין מקום לשמיעת עדויות
נוספות כי אין בכל מה שהוצג ובורר בפנינו כדי לסתור את חזקת יהדותה.

מותר לפרסם בהשמטת שמות הצדדים.

הרב שלמה שפירא

מצטרפים למסקנה.

הרב שלמה שטסמן

הרב א' אהרן כץ – אב"ד

נפסק כאמור.

ניתן ביום ט' במרחשון התשע"ז (10.11.2016).

הרב שלמה שטסמן

הרב שלמה שפירא

הרב א' אהרן כץ – אב"ד